

STUDII ȘI CERCETĂRI

Nașterea și dezvoltarea psihologiei sociale în România

Adrian Neculau

Universitatea „Al.I. Cuza”, Iași

Se propune o evaluare a contextului în care a apărut și a evoluat gândirea psihosociologică în România, de la primele reflecții până la instituționalizarea de astăzi. Sunt inventariate primele manifestări și consemnați primii producători de texte cu conținut psihosociologic (Drăghicescu, Rădulescu-Motru, Ștefănescu-Goangă, Ralea), sunt propuse etape și criterii de instituționalizare, sunt prezentate primele cercetări în mediul academic. Pentru „interludiul comunist” sunt identificate trei etape de evoluție: negarea din perioada stalinistă, redescoperirea identității, după 1965, înghețul de după „afacerea meditația transcendentă”. O secțiune importantă a studiului este dedicată reconstrucției psihologiei sociale după schimbarea din 1989. Sunt descrise strategiile de refacere a câmpului de cercetare și a filierelor de formare, sunt identificate experiențe de articulare la fluxul european, puse în evidență de diferite „construcții instituționale”: școli doctorale, laboratoare de psihologie socială, publicații.

Două au fost influențele care au marcat apariția și dezvoltarea reflecțiilor și apoi ale cercetării în științele sociale din România: cea franceză și cea germană. Cercetând, către sfârșitul secolului al XIX-lea, modul în care civilizația franceză a marcat ideile și spiritul public din societatea românească, contribuind decisiv la modernizarea culturii acesteia, Pompiliu Eliade (1898), unul dintre primii comparatiști români, înfățișează în ce fel s-au produs aceste influențe: prin preluarea formelor exterioare, a comportamentelor și manierelor, a stilului de viață și, bineînțeles, a limbii, ce devine limba saloanelor din Principatele românești. După ce s-a impus prin „modele, fel nou de viață,

maniere alese”, prin „forme fără fond” (formula care va face carieră), cultura franceză a reușit să coloreze și ideologic spiritul public românesc, noua etapă fiind caracterizată printr-o atitudine activă și conștientă, determinând „renașterea” acestei culturi.

În funcție de locul în care s-au format și/sau și-au desăvârșit studiile, primii psihologi, sociologi ori psihosociologi români au adus și au adaptat la realitatea socială și culturală din România teorii, concepții, practici de cercetare dobândite în anii lor de formare profesională. Formați în spiritul curentelor de idei, al școlilor, grupurilor sau laboratoarelor pe care le-au frecventat, ei și-au depășit uneori condiția de consu-

matori ai achizițiilor, ai realizărilor din aceste centre de cercetare, devenind chiar producători de idei, parteneri diligenți, recunoscuți și apreciați. La nu mulți ani de la întemeierea primului laborator de psihologie experimentală de la Leipzig, al lui Wilhelm Wundt, un fost elev al său, Eduard Gruber, întemeiază la Universitatea din Iași, în 1893, primul laborator românesc de psihologie experimentală, întreprinzând cu succes cercetări similare pe populația autohtonă. Wilhelm Wundt apreciază, cu deosebire, cercetările fostului său doctorand privind audiția colorată. Câțiva ani mai târziu, C. Rădulescu-Motru, care-și făcuse ucenicia și el în laboratorul de la Leipzig, fondează un laborator similar la București. În 1895, Alfred Binet ține la București zece conferințe asupra noilor cercetări în psihologia experimentală. Unul dintre audienți, Nicolae Vaschide, invitat la Paris, devine colaboratorul său; el va lucra tot restul vieții sale scurte în laboratoarele lui A. Binet și E. Toulouse, publicând mai multe zeci de lucrări împreună cu aceștia sau cu H. Pieron, C. Vurpas, R. Meunier. Monografiile sale asupra „psihologiei mâinii” sau asupra somnului și viselor constituie repere sigure ale dezvoltării acestor domenii de cercetare. Într-un studiu intitulat *Psihologia socială. Legile psihologice ale imitației* (1900), asupra căruia vom reveni, Nicolae Vaschide exprima o poziție originală pentru acea vreme, plasându-se în opoziție cu concepția lui G. Tarde, considerând imitația un proces psihosocial, o autentică relație interumană.

Sociologul Dimitrie Gusti, după un doctorat la Leipzig, avându-l, ca președinte pe Wilhelm Wundt, întemeiază, după reîntoarcere, cunoscuta Școală de sociologie de la București, utilizând metoda monografică într-o concepție și o strategie de cercetare care se revendicau din concepția lui P. Barth și modelul monografiilor de familie al lui Le Play (Herseni, 1971). Metoda monografiilor sociologice, așa cum a conceput-o

Dimitrie Gusti și a pus-o în act împreună cu colaboratorii săi, preconiza studierea localităților rurale și a regiunilor luând în considerare patru „cadre” de referință: istoric, biologic, psihologic și cosmic, iar între manifestările studiate, cele psihosociale erau considerate semnificative. Teoria și practica cercetării elaborate de Dimitrie Gusti au avut un prestigiu și un ecou importante între cele două războaie mondiale, el a avut numeroși elevi americani, francezi, germani, polonezi, unguri, sloveni. În manualul său de sociologie, Armand Cuvillier (1967) apreciază această „*science du présent*”, care se sprijinea pe observația directă a realității sociale și nașterea unei științe militante, „*orientée vers l’action pratique*”.

La Cluj, Florian Ștefănescu-Goangă, și acesta elev al lui Wilhelm Wundt, întemeiază o Școală de psihologie aplicată – laborator de cercetări, institut și editură – după o concepție proprie, una dintre direcțiile de cercetare fiind psihologia socială. Ieșeanul Mihai Ralea, unul dintre fondatorii psihologiei sociale în România, a fost influențat de „obiectivismul” lui Durkheim, de teoria reprezentărilor colective și de ideea că numai prin accesul la un set de idei, sentimente și credințe colective se formează o „omogenitate morală” și se clădește solidaritatea socială. Teza sa de doctorat, *L’idée de révolution dans les doctrines socialistes* (Paris, 1923), propune construirea unei societăți în care individualismul, invenția, originalitatea, asumarea responsabilității devin motorul vieții sociale.

În căutarea identității

Născută prin împrumut, transfer, import de idei și teme, psihologia socială românească și-a afirmat originalitatea, la început, prin cercetarea trăsăturilor psihosociologice ale poporului român. Era nevoie de balizarea

unei concepții de sine, de o evaluare a caracteristicilor specifice (prin comparare cu alții), de o valorizare cognitivă și afectivă a atributelor proprii pentru a putea identifica un profil psihologic și ideologic al stilului de viață, al cutumelor, al modului de raportare la valori, pentru a stabili cadre de referință.

Cel care a deschis calea unor asemenea cercetări a fost Dimitrie Drăghicescu, autorul unei teze de doctorat în sociologie la Durkheim, *Du rôle de l'individu dans le déterminisme social* (1904), lucrare recenziată în Franța, Italia, Belgia, SUA. Din cauza afinităților sale socialiste, Dimitrie Drăghicescu n-a putut face carieră universitară în România timpului (cf. Constantinescu, 1995), dar lucrările sale au influențat decisiv câmpul de cercetare academică. Cele mai multe dintre cărțile sale au fost publicate în limba franceză și au fost amplu cunoscute și comentate în epocă, el fiind considerat un înnoitor al teoriei determinismului social (el respinge concepțiile antinomice individ-societate, mase-personalitate, promovând o perspectivă integratoare asupra acestor termeni), contribuții remarcate, mai târziu, în lucrările lui Pitirim Sorokin sau de către Roberty, Bouthoul, Cuvillier. Lucrarea *Din psihologia poporului român* (1907) a marcat începuturile unor cercetări deosebit de fructuoase asupra identității de sine a poporului român. Psihologia popoarelor, crede Dimitrie Drăghicescu, trebuie să țină seama de condițiile generale în care acestea s-au dezvoltat (rasă, climă, configurație geografică, factori istorici și sociali) și care sunt responsabile pentru profilul etnic, psihosocial. Discutând despre rolul acestor factori, Dimitrie Drăghicescu accentuează importanța condițiilor sociale: „Conținutul conștiinței este cules din viața societății în care s-a format și se dezvoltă”. Conștiința întregă și cugetarea omenească sunt cu necesitate „determinate de viața și atmosfera mediului social”. Inteligența și

„spiritul” uman sunt modelate de „felul activității sociale la care luăm parte”, sunt rezultatul „modului nostru de a lucra și de a cugeta”. În termenii psihologiei sociale actuale, el se referă la rolul contextului în dezvoltarea cognitivă a individului și în modelarea reprezentărilor sale sociale. Aplicând această concepție la evoluția poporului român, el observă că societatea dacilor („primul element etnic de bază”, popor de păstori și agricultori, dar și războinici temerari) cunoștea o organizare socială remarcabilă, livrând fondului comun energia și tenacitatea, impulsivitatea, în alternanță cu prudența, inteligența vie și imaginația bogată, caracterul duplicitar și viclenia, stăpânirea de sine. După cucerirea romană, pe acest fond s-a altoit spiritul de disciplină și capacitatea de organizare romane, un intelect dominat de aptitudinea de generalizare și abstractizare specifică lumii latine și de simțul limbii, manifestat prin dezvoltarea elocinței și a preferinței pentru satiră. Aceste trăsături de bază au fost apoi alterate de influențele slave, turcești, grecești, corespunzător dominațiilor succesive. Rezultatul a fost construirea unui complex de trăsături între care domina – credea Dimitrie Drăghicescu – pasivitatea, rezistența defensivă, resemnată, lipsa energiei ofensive și a îndrăzelii, modestia timidă și calculul prudent, chiar frica, trăsături izvorâte din teama de schimbare, de regulă acompaniată de modificarea în rău a condițiilor de viață. Toate acestea au condus la diluarea tenacității și a cutezanței, aduse cândva de caracterul roman. În planul vieții sociale, efectul a fost accentuarea conduitelor de evitare, o atitudine de neîncredere în inovație și reforme, un dezinteres pentru organizarea emanând de la orice administrație oficială. Convertite în conduite de evitare sau de dedublare, aceste reflexe de autoprotecție au născut o filosofie socială pe care filosoful Lucian Blaga a numit-o mai târziu „noncooperare cu istoria”. Concepția lui

Dimitrie Drăghicescu a fost, în timp, amenadată și corectată; important – pentru demonstrația noastră – este faptul că el s-a afirmat ca psiholog social original prin abordarea problemei etnicului românesc.

Constantin Rădulescu-Motru, la rândul său, preocupat de „sufletul” poporului român (1910a), încearcă să identifice calități și defecte, pe care să le organizeze într-un profil (într-o „unitate”) validat de comportamentele colective observate de contemporani. Trăsătura dominantă ar fi „spiritul de grup”, exprimat prin curajul livrat de apartenența comună și manifestat îndeosebi prin atitudine, prin discurs civic și mai puțin prin fapte și întreprinderi individuale. Românul mediu este sensibil la normele grupului, la idealul solidarizării, dar se manifestă printr-un comportament de fațadă, printr-un gregarism imitativ, și nu din conștiința nevoii de solidaritate și construcție. În *Psihologia ciocoismului* (ciocoiul este tipul îmbogățitului lipsit de scrupule și de preocupări pentru valori morale) se încearcă un profil psihosociologic al parvenitului, inventariindu-se strategiile urmate de către reprezentanții acestei categorii sociale pentru a dobândi poziții de putere. Ciocoiul este animat „de frenezia puterii, lipsa de ideal și disprețul pentru mulțime”. Prin comparație, industriașul este tipul constructiv, receptiv la noutate și dornic de schimbare, caracterizat prin disponibilitatea de a consuma energie și creativitate în scopul atingerii obiectivelor sale. Aceste schițe de început sunt mai târziu dezvoltate de psihologul român în mai multe lucrări de maturitate, în intenția de a elabora un tablou sintetic al trăsăturilor poporului român. În *Personalismul energetic* (1926) insista asupra nevoii „ridicării conștiinței omului”, îndeosebi a individului din mediul rural; într-o țară rurală ca România interbelică, țăranul avea nevoie de o educație capabilă să determine afirmarea personalității creatoare, să deblo-

cheze energiile sufletești, să formeze un spirit de solidaritate și deprinderi de muncă și ordine. În *Psihologia poporului român* (1937) identifică relațiile dintre însușirile poporului român și instituțiile timpului, insuficient structurate și coerente. Iar spre sfârșitul vieții sintetizează totul într-o concepție asupra etnicului românesc, o încercare de stabilire a unui profil al poporului român, insistând asupra ideii că studiul etnicității urmărește identificarea condițiilor istorice de dezvoltare, condiție a nașterii conștiinței de comunitate, a unității și continuității. Dar și premisă a reformelor sociale, a modernizării și articulării la spiritul european.

Preocuparea pentru studierea psihologiei poporului român, ca modalitate de a stabili un profil etnic, a construi o identitate națională și a-l situa între popoarele civilizate nu au manifestat-o numai psihologii. La dezbateri au participat sociologi, istorici, oameni de litere, tema fiind reluată periodic, declanșată de evenimente și împrejurări istorice critice. Uneori s-a alunecat spre afirmarea unui naționalism exclusivist și agresiv. Profilul acestui text nu ne permite însă o aprofundare a discuției.

Constituirea psihologiei sociale românești. Etape și instituționalizare

Când tratăm problema instituționalizării psihologiei sociale, ne referim la momentul în care cercetările de acest tip au căpătat suficientă autoritate și consistență pentru a pătrunde în câmpul academic, ca un corpus coerent de achiziții și sistematizări, capabile să determine o recunoaștere din partea celor ce lucrează în științele sociale și din partea decidenților în stabilirea politicii curriculare. În cele ce urmează, ne vom referi la strategiile de afirmare a disciplinei noastre, revendicându-se din sociologie sau

psihologie, la primele cercetări empirice de acest tip, dar mai ales la dezvoltarea instituțională, prin introducerea primelor cursuri universitare și publicarea primelor manuale.

Etapale dezvoltării psihologiei sociale românești

O primă încercare de a identifica și descrie dezvoltarea psihologiei sociale în România a fost realizată de către un grup de profesori din București și Iași, în 1984, într-un moment dificil pentru științele sociale, în plină ascensiune a totalitarismului ceaușist. Cu toate că cenzura supraveghea drastic tot ce se publica în acest domeniu, în lucrarea la care ne referim nu se fac concesii grave de la standardele de obiectivitate științifică. Coordonatoarea acestui volum colectiv, Ana Tucicov-Bogdan, încearcă o primă etapizare a psihologiei sociale românești. După o fază premergătoare reflecției științifice, de sesizare intuitivă și descriere a unor însușiri și conduite de viață, conținute în scrierile unor istorici și analiști ai vieții sociale, profesoara bucureșteană înregistrează cinci etape ale afirmării domeniului nostru : a) etapa primelor fundamente teoretice ale psihologiei sociale românești, care începe la finele secolului al XIX-lea și se încheie în anii primului război mondial ; este perioada când se înregistrează și începuturile psihologiei experimentale românești, unele dintre acestea relevând impactul vieții sociale asupra proceselor psihice și a conștiinței individuale ; b) a doua fază este cea a observațiilor sistematice și de generalizare a datelor acumulate în domeniul faptelor sociale, perioadă când se definește mai clar obiectul acestei discipline, se utilizează metode specifice psihologiei sociale (testele de atitudini sociale, chestionarele pentru măsurarea comportamentelor sociale ale indivizilor, probele de caracter, primele

experimente de teren în psihologia reclamei, a onestității, a mărturiei), inclusiv tehnici de prelucrare și de interpretare statistică a datelor obținute ; această etapă se întinde de la primul război mondial până la încheierea celui de-al doilea, o dată cu instalarea dominației sovietice și a regimului instaurat de puterea sovietică ; este etapa în care se organizează primele cercetări sistematice de psihologie socială, se afirmă gândirea psihosocială autohtonă, se elaborează teorii și modele de abordare ; c) după instaurarea noului regim se înregistrează o etapă „de declin și de criză a psihologiei sociale românești”, presiunea ideologică și gândirea dogmatică determinând retragerea statutului de știință psihologiei sociale, chiar și a legitimității acesteia între celelalte discipline psihologice ; d) în 1965, după congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, se înregistrează o perioadă de relativă deschidere (anii de început ai lui Nicolae Ceaușescu, când a „cucerit”, prin aerul său de independență față de Uniunea Sovietică, multe cancelarii occidentale), cercetarea în științele sociale cunoscând un deceniu de reviriment : se redescoperă unele domenii cândva de vârf, se întreprind anchete și cercetări în alte câteva domenii agreate de regim, se publică monografiile și studii, se traduc unele lucrări semnificative ; a fost un interval ce a creat iluzia că lucrurile vor intra pe un făgaș normal și psihosociologia românească se va articula evoluțiilor din țările cu tradiții ; e) etapa de după 1975 e caracterizată ca o perioadă de consolidare și expansiune, când disciplina noastră accede la statutul de știință socială aplicată ; diagnosticul acestei perioade este vag pozitiv, cu o doză de prudență, cartea la care ne referim apărea în plină epocă de „cult al personalității” ; în realitate, începuse o perioadă de constrângeri și de control al temelor de cercetare, inclusiv al publicațiilor, însăși apariția acestei lucrări putând fi considerată o performanță.

O încercare recentă de a identifica etapele evoluției psihologiei sociale românești îi aparține profesorului Septimiu Chelcea de la Universitatea din București (2002). După ce examinează mai multe manuale și enciclopedii ce propun, fiecare, etapizări ale evoluției psihologiei sociale și după ce, cu prudență, semnalează caracterul artificial al oricărei întreprinderi de acest tip, distinge următoarele cinci etape, pe care le-ar fi urmat și psihologia socială românească, cu precizarea că perioada clasică a fost comprimată, „dată fiind interzicerea de către regimul comunist a cercetărilor psihosociologice și a predării psihologiei sociale în învățământul superior în intervalul 1950-1965”. Această „defecțiune”, pe care au cunoscut-o, mai mult sau mai puțin, și alte state țări din Est, a defazat și perioada modernă, determinând o desincronizare și o întârziere în dezvoltarea disciplinei noastre : a) preistoria (secolul al VI-lea î.e.n. – secolul al XIX-lea e.n.); b) fondatorii (1880-1934); c) perioada clasică (1935-1960); d) perioada modernă (1961-1989); e) perioada contemporană (după 1990). Desincronizarea la care se referă Septimiu Chelcea privește atât selecționarea temelor de cercetare (impuse adesea de decidenții ideologici), cât și metodologia utilizată în cercetări. Chiar și atunci când s-a recunoscut legitimitatea academică a psihologiei sociale, după hiatusul dintre 1950 și 1965, „direcțiile de cercetare, problemele de studiu și chiar metodele de investigare, din considerente ideologice și politice, au fost desincronizate și au dus la rămânerea în urmă a psihologiei sociale în România”.

Instituționalizarea psihologiei sociale românești

Ideile psihosociologice au pătruns în mediul academic, la început, prin intermediul istoricilor, sociologilor, psihologilor sau al publiciștilor care vehiculau idei

socialiste. Un reputat istoric, profesor la Universitatea din Iași, considerat unul dintre fondatorii studiului istoriei moderne în România, A.D. Xenopol, a descris caracteristicile psihice generale și comune ale românilor, anticipând parcă ideile lui Wilhelm Wundt despre psihologia popoarelor (cf. Ana Tucicov-Bogdan). Într-un ciclu de prelegeri ținut în 1908 în fața studenților de la Collège de France, el își expune concepția despre unitatea și continuitatea poporului român apelând la argumente psihosociale : comunitatea spirituală și culturală, conștiința fraternității livrată de limba comună și forța colectivă, voința de independență.

Un alt universitar, sociologul Constantin Dimitrescu-Iași, adept al ideilor socialiste, ale cărui contribuții au fost editate postum sub titlul *Studii de psihologie socială* (1927), militează pentru nevoia de ideal și pentru dreptul la fericire, analizând realitățile sociale și motivațiile colective.

Studiul lui Nicolae Vaschide asupra legilor psihosociologice ale imitației, deja amintit, publicat în Franța și tradus imediat în limba română, născut dintr-o analiză critică a concepției lui G. Tarde, exprima o poziție originală, având impact asupra debutului psihologiei sociale românești. El crede că în celebrul studiu al lui Gabriel Tarde despre legile imitației se poate constata o „cădere în multiple extreme”, printre care : geneza vieții sociale ar fi determinată de imitația inconștientă, reducerea mobilului imitației doar la plăcere sau explicarea inovației doar prin simpla întâmplare. Imitația este un fenomen de natură psihosocială, crede Nicolae Vaschide, ea e dependentă de ambient, dar și de tendința firii omenești de a schimba, de a modifica, introducând în joc Eul propriu ; important este că variația în imitare se datorează interacțiunii dintre individual și social.

Recunoașterea psihologiei sociale ca știință autonomă a condus la acceptarea

acesteia ca disciplină academică. La cele trei universități românești – București, Cluj și Iași, acestea fiind plasate în capitalele celor trei provincii din care s-a constituit statul român –, psihologia socială a primit statut de disciplină independentă, fiind tratată nu ca o prelungire a psihologiei generale, ci ca știință emancipată de tutela vecinilor sale. După ce a publicat câteva lucrări în domeniul nostru, Dimitrie Drăghicescu, care deținea atunci titlul de *maître des conférences*, a ținut și primul curs universitar de psihologie socială la Universitatea din București. Se mai păstrează planul cursului și Lecția de deschidere, dataată 12 noiembrie 1905. Tema dominantă a acestei prime prelegeri este cea a rolului relațiilor sociale în edificarea conștiinței umane și a „spiritului” fiecărui individ : psihologia nu mai poate rămâne o disciplină a individului biologic, trebuie să renunțe la perspectiva mecanicistă îngustă, ea trebuie să dovedească determinarea socială și istorică a membrilor unei societăți, să pună în valoare „forma socială și modalitatea grupurilor sociale” cărora le aparține individul. Individul nu poate evolua decât prin interacțiune, „creierul omenesc în afara mediului social se atrofiază”. Conținând date și argumente din domeniul antropologiei, sociologiei, istoriei, biologiei, al psihologiei etnice, cursul își propunea să formeze „cugetarea științifică a tinerilor asupra faptelor și proceselor psihosociale întâlnite în viața colectivității”. Acest prim curs universitar de psihologie socială impresionează prin consistența informațiilor, construcția și forța demonstrațiilor, erudiția și modernitatea tratării (Tucicov-Bogdan, 1984).

După plecarea lui Dimitrie Drăghicescu de la catedră, cursul este preluat de către Constantin Rădulescu-Motru, care însă nu-i mai acordă autonomie, ci-l integrează în cursul său de psihologie generală. Format în laboratorul lui Wilhelm Wundt și în

spiritul concepțiilor sale (dar apelând și la lucrările lui Ribot, Titchener, Meumann, James, Janet), acesta credea că alături de psihologia individuală se situa psihologia colectivă. Aceasta cuprinde, la rândul său, psihologia socială („producțiile sociale ale sufletului” – limbajul, obiceiurile, religia, arta), psihologia etnică și psihologia de clasă socială. Temele de psihologie socială tratate în curs sunt : geneza conștiinței, interdependența conștiințelor individuale, viața socială, evoluția culturii umane sub aspect psihosocial, creația simbolurilor și limbajul. Dar filonul psihosociologic îl întâlnim și în capitolele de psihologie generală : motivația este văzută ca emanație a valorilor de natură psihosocială, conștiința e „o manifestare a vieții de relațiune dintre indivizi”. Impactul vieții sociale asupra indivizilor se impune în spiritul următoarelor principii : a) viața socială pătrunde în viața psihică individuală și o transformă cu totul, printre consecințe numărându-se și elaborarea unor simboluri sociale ; b) participarea la viața socială contribuie la elaborarea unor sisteme de comunicare interumană ; c) experiența socială favorizează descoperirea cauzalităților sociale și a relațiilor dintre stimulii externi ; d) individul social descoperă, prin interacțiune cu alții, efectele activităților comune ; e) viața socială determină transformarea activităților individuale în activitate instituțională și culturală. Mai mult, practica socială îi conferă individului prilejul comparării cu ceilalți, al analizei manifestărilor acestora și al elaborării unor modele de interacțiune. Ana Tucicov-Bogdan crede a descoperi în concepția lui Constantin Rădulescu-Motru o mixtură între un „pesimism excesiv” (rezultat al convingerii că socialul se repetă într-un individ etern) și „un exagerat optimism” privind dezvoltarea acestuia sub influența binefăcătoare a vieții sociale.

La Iași, orașul în care a fost fondată prima universitate din România, la 1860,

cel care a ilustrat domeniul nostru a fost sociologul Mihai Ralea. Influențat de concepția lui Durkheim, dar și de Pierre Janet, Mihai Ralea, care a ocupat mai întâi Catedra de pedagogie socială în 1923, a ținut în anul universitar 1930-1931 primul curs de psihologie socială la Universitatea din Iași. Încă înainte de această întreprindere, în lucrarea *Formarea ideii de personalitate* (1924) Mihai Ralea avansează ideea conform căreia conștiința și, în final, personalitatea umană se formează încorporând informațiile ce provin din „realitatea socială exterioară” sau din „opinia mediului social din care facem parte” și care ne livrează „scheme sociale de clasă, de profesie sau de club”. Cu alte cuvinte „societatea produce indivizii prin diferențiere”, iar colectivitatea reprezintă „cadrul și realitatea din care se desprinde în evoluția istorică noțiunea de *individ*”. În studiul *Psihologie și viață* (1926) afirmă din nou că personalitatea nu este decât produsul unei îndelungate evoluții social-istorice a omului, ce se schimbă sub influența vieții sociale. Decupează două idei: în lumea contemporană, credea Ralea, conflictele nu mai îmbracă forme brutale, fizice, ci se desfășoară ca „luptă psihică”, situație în care „cunoașterea exactă a realității sufletești a celuiilalt nu mai poate fi neglijată”; „a aduna partizani, a face propagandă, a combate adversarul în lacunele și greșelile sale înseamnă a face psihologie, adică a intra în relațiuni sociale altfel decât prin violență”. Cursul său de *Psihologie socială* apare în 1931, ca manual universitar, tipărit de unul dintre asistenții săi. Cele optsprezece prelegeri (190 p.) ale cursului său tratează despre influența societății asupra psihicului uman, limbajul ca mijloc de comunicare socială, „starea de mulțime”, devianța socială, grupurile sociale, interacțiunea socială, sentimentele filantropice, fundamentele intelectuale ale legăturilor interindividuale, influența indivizilor eminenti

(genii, eroi, șefi, comandanți), indivizii neintegrați social (nomadismul social, boemia, paranoia) și despre diferite categorii de „devianți” (anarhistul, criminalul, revoluționarul). Două idei par să domine în acest curs: prima este aceea că în procesul socializării individul uman e modelat de mediul său social, el se transformă continuu sub influența condițiilor de viață și mediu, afirmându-se prin angajarea în raporturi interpersonale specifice (imitație, sugestie, solidaritate, prestigiu, cooperare) și prin producții psihosociale colective – limba, arta, religia, morala. Deși influențat vizibil de concepția lui Durkheim, Ralea nu reduce însă influența socială doar la constrângere, ci o amplifică prin dezvoltarea ideii de sancțiune premială: societatea încurajează creația socială și inovarea prin promovarea succesului social ca raport psihosocial privilegiat, prin recunoașterea acțiunilor reușite și promovarea celor care aduc contribuții importante. A doua idee este aceea că starea de mulțime duce la diluarea personalității, la sărăcirea vieții psihice individuale și la expansiunea trăirilor colective, dezvoltate prin imitație, contagiune afectivă, presiune psihică. Noua versiune a cursului său, ținut la Universitatea din București după război, în anul universitar 1945-1946, anunța orientarea sa ulterioară spre angajarea politică alături de noul regim. Individul uman autentic, afirma chiar din introducere, este determinat de condițiile vieții sale materiale și de relațiile existente în societate. De interes major pentru psihologia socială este studierea a trei tipuri de raporturi, crede M. Ralea: raporturile indivizilor cu societatea, concepută ca un întreg, cele interindividuale și acelea prin care individul influențează societatea. Mediul social amplifică ideile și sentimentele persoanei, determinându-l să comunice și să se exprime, să se angajeze în diferite roluri sociale, să participe la procese psihosociale colective. Așa se

formează conștiința individuală și se cristalizează opinia publică, creată prin unitatea de atitudine a indivizilor, în acest mod se afirmă un program de valori, promovată de o anumită clasă socială printr-o stare de „revoluție socială”.

La Universitatea din Cluj, Florian Ștefănescu-Goangă ține, la rândul său, un curs de psihologie socială în anul universitar 1939-1940. Cursul acesta, identificat și analizat de Ana Tucicov-Bogdan, singura mărturie despre statutul psihologiei sociale la Universitatea transilvană, se remarcă prin câteva calități : structura academică modernă, articularea la concepțiile recente în acest domeniu, „efortul personal de sinteză, precum și interpretarea originală dată fenomenelor studiate”. Între temele abordate se remarcă : mulțimea și opinia publică, grupuri primare/grupuri secundare, motivația acțiunii și conduitei sociale, procesul maturizării și al învățării, interacțiunea socială, formele (competiția, conflictul) și mecanismele ei (imitația, sugestia, simpatia), procesul de socializare și latura sa cognitivă, adaptarea socială a persoanei. Problematika interacțiunii sociale ocupă mai mult de jumătate din textul acesta de 242 de pagini, comportamentul social al indivizilor este analizat ca mecanism de socializare și umanizare, ca modalitate de influențare interpersonală, prin efectele și formele sale, ca devenire socială a personalității. Ana Tucicov-Bogdan considera acest curs universitar cel mai elaborat (didactic) manual al timpului, dar și cel mai „aplicativ” și modern. Întrucât psihologia socială se preda la Cluj nu numai studenților de la Filosofie, ci și celor de la facultățile de Litere, Drept și Medicină, cursul lui Ștefănescu-Goangă avea o amplă deschidere și o modernitate surprinzătoare. Individul era tratat ca un tot dinamic, beneficiar al moștenirii sociale, dar orientat activ către mediul social prezent, interacționând activ cu acesta prin imitație,

competiție, cooperare, prin socializare cognitivă și acomodare socială. Demn de subliniat este faptul că, în analiza interacțiunii umane, profesorul clujean nu apelează la concepte preluate din psihologia generală sau din sociologie, ci utilizează un sistem conceptual propriu domeniului psihologiei sociale, în perfect acord cu fenomenele și faptele invocate. Iată, fenomenul acomodării sociale se manifestă prin constrângere, compromis, arbitraj, integrare socială, aclimatizare, naturalizare, ajustare ; iar asimilarea este un proces psihic și social, specific nu numai societăților moderne, ci și societăților tradiționale, ca cea românească, îndeosebi în zonele de contact cu grupuri sociale aparținând altor tipuri de culturi, cum se prezenta Transilvania multiculturală, în care conviețuiau români, maghiari, germani, evrei, sârbi. Evoluția acestui proces, presupunea autorul manualului, se poate realiza în funcție de mai multe condiții specifice : puterea de asimilare a grupului primitor ; plasticitatea persoanei sau a grupului primit ; atitudinea grupului asimilant față de cei asimilați. Utilizând terminologia actuală, Ștefănescu-Goangă cere grupului majoritar să nu rănească demnitatea minorităților ori să le impună în mod brutal valorile sale culturale. Opinia publică, fenomen psihosocial specific, se formează sub presiunea unor evenimente, sub o presiune socială puternică, în legătură cu o schimbare socială semnificativă. Trăirile puternice se transmit prin limbă, gest, atitudine, comunică semnificații ; ele nu se pot reduce la contaminare, la efecte de mulțime. Redactând acest curs în preajma războiului, în acea atmosferă de presiune puternică asupra României, Ștefănescu-Goangă emite cu curaj ideea că ar trebui ca forțele umane, din toate colțurile lumii, să se unească prin „comunicație”, să se opună și să formeze o opinie potrivnică acestei provocări. În sfârșit, concepția sa despre *mediul social* poate fi analizată prin

comparație cu ceea ce înțelegem astăzi prin *context*. Mediul social poate fi subiectiv, influențând indivizii prin valorile dominante, prin concepțiile filosofice și științifice (noi le-am numi astăzi valori ideologice), în timp ce „atmosfera spirituală” acționează prin transmiterea experienței comune, a tradițiilor grupului respectiv, prin interacțiunea indivizilor (iată și practicile sociale). Mediul social poate fi studiat în legătură cu structura și mărimea grupărilor sociale, cu formele sociale instituționalizate și cu conținutul social-cultural interiorizat de indivizi.

Institutul de psihologie de la Cluj, fondat și dirijat de Ștefănescu-Goangă, a jucat un rol important în impunerea metodei experimentale în psihologia românească, inclusiv în cercetarea psihosociologică. În lucrarea *Adaptarea socială* (1938), profesorul clujean și doi dintre colaboratorii săi recurg la anchete sociale și statistici, întreprind cercetări proprii asupra realității românești. Ei analizează principalele forme de inadaptare (infrafracțiunile, sinuciderile și tulburările mentale), încercând să demonstreze că fenomenul inadaptării nu depinde doar de constituția biopsihică, vârstă și sex, ci și de mediul (cosmic și social) în care subiecții sunt plasați.

În *Psihologia atitudinilor sociale, cu privire specială la români* (1941), A. Chircev, un alt membru al grupului de la Cluj, dezvoltă o strategie de cercetare a atitudinilor: determinarea atitudinilor sociale; formarea, dezvoltarea și schimbarea acestora și analiza critică a metodelor utilizate pentru a le măsura. El utilizează un „test de opinii” pentru a măsura atitudinea față de tradiție/progres (adaptând tehnica lui Thurstone) și elaborează un instrument pentru studierea diferențiată a atitudinilor față de Biserică, naționalism/internaționalism și tradiție/progres. El identifica un factor comun al atitudinilor măsurate (tradiție/progres), care determina comporta-

mente globale, integrate față de valorile sociale. Omogenitatea și consistența acestui factor general îl conduce la concluzia că atitudinile dominante ale românilor sunt religiozitatea și naționalismul, manifestate prin conformism social și cultural, la nivel grupal și instituțional.

Interludiul comunist : negare, redescoperire, stagnare

După ocuparea României de către armata sovietică a fost instaurat, la 6 martie 1945, un nou regim politic, controlat de marea putere, regim care și-a subordonat total instituțiile statului, inclusiv sistemul de instrucție și educație. Imitarea modelului sovietic de formare a cadrelor a devenit o prioritate, dar schimbările politice, economice, sociale și culturale au modificat întregul context social și cultural și au afectat viața întregii societăți. Între măsurile luate se înscriu: naționalizarea principalelor mijloace de producție, instaurarea partidului unic, distrugerea vechii elite intelectuale, instaurarea noii ideologii care proclama superioritatea științei, artei și culturii de tip sovietic, transformarea instituțiilor de educație în centre de propagandă în vederea formării unei societăți noi și a unui „om nou”, loial noii puteri și angajat în lupta cu vechiul model de om și cu reprezentanții săi. În martie 1945 în *Monitorul Oficial* apărea prima listă cu publicații interzise, în 1948 lista avea deja 522 de pagini și conținea peste 2 000 de titluri. Au început epurările din posturile-cheie din administrație, armată, magistratură, universitate, au început arestările tuturor acelor care nu au aderat la noul regim. Reforma învățământului din 1948 a avut ca scop declarat democratizarea școlii, prin măsuri ca „educarea tineretului în spiritul democrației populare și ridicarea nivelului cultural al poporului” sau „pregătirea

cadrelor medii și superioare de specialiști, pe baze științifice, care să corespundă nevoilor consolidării democrației populare și construirii societății socialiste”. În realitate, în locul unei școli moderne, cu performanțe recunoscute, s-a proiectat un alt tip de școală, laborator de formare a noului model de om; „democratizarea” a început cu eliminarea profesorilor, elevilor și studenților ale căror convingeri nu conveneau noii puteri, candidații la învățământul superior erau selecționați în funcție de „originea socială”, ce trebuia să fie „sănătoasă”, pentru a asigura „puritatea” noii elite, din planurile de învățământ ale liceelor au fost eliminate discipline ca limba latină, teoria literaturii, sociologia, psihologia, logica, genetica, iar perfecționarea profesională a profesorilor însemna, de fapt, îndoctrinarea ideologică și politică.

Anii stalinismului românesc : expulzarea științelor sociale din câmpul universitar

Anii de început ai noului regim au fost cei în care s-au luat cele mai dure măsuri de control instituțional și ideologic. Au fost și anii purificării politice a școlii superioare. În universități au fost instituite „comisii de epurare”, acestea au funcționat în secret, fără a se ține seama de procedura legală și fără a le permite celor incriminați să se apere. Mai mulți profesori de la Universitatea din Iași, de exemplu, au fost îndepărtați din posturile lor, iar unii au fost încarcerati. Într-o cercetare recentă, această perioadă marcată de tensiuni și conflicte („excuse, abuzuri, ilegalități”) este caracterizată ca o „realitate patologică” (Momanu, 2003). Autorul studiului, analizând documente de arhivă, constată că toate aceste texte (procese-verbale, dări de seamă) dezvăluie „o realitate marcată de incoerențe, aberații și contradicții”; se aduceau acuze aberante,

ce nu erau verificate, o atmosferă de teroare se instalase în universitate. Profesorii epurați au încercat să se apere, unii au fost susținuți de colegii lor, dar chiar în prima etapă au fost licențiați 29 de profesori. Și au urmat apoi alte câteva etape. După 1947 strategia nouă aplicată a fost cea a „comprimărilor” în vederea „raționalizării” învățământului superior. În realitate, după același criteriu politic. Au fost îndepărtate astfel nume de rezonanță, profesori de prestigiu, șefi de școli, înlocuiți cu indivizi slab pregătiți, dar fideli. Mai târziu unii au fost reintegrați, dar alții nu și-au mai putut împlini vocația. Nu numai că au fost licențiați mulți dintre profesorii de valoare care funcționau în facultățile umaniste, ci unii au fost internați în colonii de muncă, deportați sau încarcerati.

Cei care au reușit să se salveze, să-și păstreze catedrele erau îndeaproape supravegheați din punctul de vedere al atitudinii față de regim și în raport cu însușirea ideologiei leninist-staliniste. Erau urmăriți și controlați îndeosebi cei din domenii care puteau fi contaminate de „ideologia burgheză”: drept, istorie, științe economice, sociologie, filosofie, psihologie, pedagogie, ba chiar și biologie (Cosmovici, 2000). După promulgarea noii Legi a învățământului, în 1948, reforma însemna redactarea cursurilor „în lumina” noii ideologii, criteriul profesional fiind, în mod evident, pus în umbră de criteriul ideologic în evaluarea prestației profesorilor. Controlul îl exercitau noii profesori de la catedrele de „socialism științific” sau „materialism dialectic”, uneori se cerea supunerea fiecărei lecții unui control, înainte de a fi predată.

Principiul autonomiei universitare a fost treptat abandonat, politizarea învățământului superior a atins cote alarmante. În universitate exista un climat de nesiguranță, teama continuă paraliza atitudinile și gesturile cotidiene, zvonurile despre noi arestări sau înscenări de procese

creaseră o stare de tensiune maximă (Cosmovici, 2000). S-a instaurat cultul lui Stalin, la unele facultăți se sublinia public sau în scris rolul lui Stalin ca istoric, filolog, filosof, om politic, apărător al păcii și eliberator al poporului român. Autoritățile le solicitau periodic decanilor să întocmească liste cu profesorii „de încredere” și cu profesorii „în care nu se poate avea încredere”. Se organizează ședințe de „demascări publice”, apoi noi valuri de purificări; în anii 1951 și 1952 sunt înlăturați alte zeci de profesori, printre care și cei de la specialitățile psihologie și pedagogie. Noile catedre de științe sociale primesc sarcina să „reducă” profesorii și studenții în spiritul noii ideologii, în adoptarea „unei atitudini partinice în știință”, prin asigurarea noii linii în „predarea științelor de specialitate”. Un profesor de matematici teoretice raportează despre aplicarea „metodei sovietice” în predarea disciplinei sale, un biolog își aplica o severă „autocritică” pentru faptul că nu a interpretat procesele analizate „în lumina cunoașterii materialist-dialectice”, un profesor de electricitate, nume celebru, care predă acest curs de 27 de ani, acceptă analiza ideologică a producției sale. Se desființează catedrele de filosofie, de științe sociale, se renunță la formarea unor specialiști în filosofie, sociologie, psihologie. Dispar profesori și asistenți, unii internați în închisori, alții plasați în posturi inferioare pregătirii lor, de bibliotecari sau funcționari. În locul acestor linii de formare, se înființează noile catedre de materialism dialectic și istoric. Profesorul de ideologie este investit cu autoritate absolută și el poate determina valoarea științifică a unui curs prin aplicarea grilei sale de evaluare. Cursurile predate se împart în cursuri „adevărate”, care urmează linia trasată, și cursuri burgheze, reacționare. „Lumea valorilor științei, întregul univers axiologic se scindează... Știința este subordonată ideologiei și e

tolerată numai în măsura în care devine ideologică.” (Momanu, 2003)

Cei considerați „dușmani” sunt izolați, împiedicați să se exprime, internați.

Se cunosc mai multe nume de psihologi sau psihosociologi, din toate cele trei centre universitare în care se studia psihologia (București, Cluj, Iași), formați în centre de cercetări sau laboratoare importante din Europa, care au făcut ani mulți de închisoare politică și care nu au mai fost reintegrați în posturile lor din universități după eliberare. Un caz dramatic este cel al profesorului Ștefănescu-Goangă, fondatorul Institutului de psihologie din Cluj, membru al Academiei Române, persecutat pentru vederile sale democratice în timpul regimului legionar de extremă dreaptă, care a fost internat de regimul comunist cinci ani în închisoarea de exterminare de la Sighet, fără să fie acuzat sau chestionat vreodată (Radu, 2001). Institutul a fost desființat, apoi a fost distrus Laboratorul de psihologie experimentală, iar în 1949 a fost interzisă *Revista de psihologie*. Un alt caz zguduitor este cel al profesorului Nicolae Mărgineanu, specializat în laboratorul lui Wundt, cu Krueger și Kölpe, apoi cu Stern, Rupp și Moede și cu G.W. Allport, Cantril, Murray, Hartshorne, Thurstone, Terman, McDougall, Bogardus, în Statele Unite. Om cu concepții de stânga, fondator al selecției și orientării profesionale în România și al unei Școli tehnice experimentale de formare profesională, refuză să coopereze cu noul regim, este arestat și suportă 16 ani de închisoare. După eliberarea din închisoare nu mai este reintegrat în universitate, deși scrie mai multe lucrări importante. Memoriile sale, publicate postum, dezvăluie metodele violente, de teroare fizică și psihică, folosite pentru „reeducarea” intelectualilor recalcitranți și obținerea unui comportament de supunere din partea acestora (Neculau, 2003a).

În contextul global (ideologic) descris mai sus, care, între timp, modificase și

contextul situațional, viața profesională și cea cotidiană a tuturor actorilor sociali, societatea românească se scindase în buni (ai noștri) și răi (ceilalți), se creaseră premisele formării unui individ mediu obedient, aliniat gândirii sociale dominante, implementată și controlată de noua putere. Universitatea seamănă din ce în ce mai mult cu instituția totală descrisă mai târziu de Erving Goffman, instituție ideologică ce-și asumă responsabilitatea de a-i insufla interesele și proiectele sale fiecărui individ. Un asemenea context social, caracterizat prin constrângeri și control total asupra instituțiilor și indivizilor, nu putea să nu determine deformări grave ale mediului academic și ale sistemului de formare a specialiștilor în științele sociale.

A doua căutare a identității : psihosociologia grupurilor și comunității

După ce noul regim s-a consolidat și a căpătat recunoaștere publică, în condițiile provocate de distanțarea față de Uniunea Sovietică și de instaurarea unui național-comunism autohton, s-a produs și o relaxare a presiunilor asupra științelor sociale. După Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român (1965) se autorizează și încurajează relansarea cercetărilor în științele sociale.

Terenul acestei relansări a fost pregătit prin câteva inițiative singulare semnificative. În primul rând, au început să fie prezentate, difuzate rezultatele cercetărilor care se desfășurau în țările din Vest. Strategia era următoarea: se critica psihosociologia „burgheză”, dar se prezentau și se analizau noile direcții de cercetare, metodele utilizate, rezultatele obținute. Traian Herseni, un colaborator apropiat al sociologului Dimitrie Gusti, recuperat ca cercetător, în Institutul de psihologie al

Academiei, după ce suferise patru sau cinci ani în închisoare, se angajează în „frontul” ideologic, potrivit noilor așteptări. Cum procedează? După ce taxează psihosociologia franceză contemporană ca idealistă, reacționară, speculativă, apologetică, autorul prezintă sistematic idei, curente, autori, face un fel de istorie a acestei discipline, facilitând o cunoaștere la care cei mai mulți nu aveau acces (Herseni, 1960). În felul acesta se proceda nu numai în România, ci și în Uniunea Sovietică sau Germania de Est. Aceeași stratagemă este utilizată și într-o lucrare amplă, scrisă de fostul profesor de psihologie socială de la Iași, Mihai Ralea, acum director al Institutului de psihologie, împreună cu Traian Herseni, care încă nu putea să semneze cu numele său (Ralea și Hariton, 1962). O carte despre psihosociologia succesului nu putea apărea atunci decât dacă se amendau concepțiile burgheze (termen generic prin care se etichetau producțiile științifice ignorând teoria materialist-dialectică ce conferă valoare și credibilitate) despre succes. Dar în cele aproape 600 de pagini se analizează mecanismele sociale ale succesului și funcțiile succesului, se însiruie tipologii, se prezintă caracteristicile publicului care validează succesul, se expune chiar o teorie originală a sancțiunilor premiale, în funcție de valoarea socială și de recunoașterea publică. Ceea ce nu era puțin.

În același timp însă, a putut să apară o lucrare care nu face concesii sub raport ideologic sau metodologic. Tatiana Slama-Cazacu (1959) publică o carte de psihosociologia limbajului, sobră, tehnică, fără a argumenta cu citate din autorii clasici recomandați de ideologii timpului, în care dezvoltă și o teorie personală despre context, ce ar putea fi utilizată și astăzi. Contextul nu înseamnă formă ideală, categorie, situație, tipar subiectiv, ci un ansamblu semnificativ, o „organizare creată intenționat” cu scopul de a comunica o semnificație,

un sens, un cadru specific, obiceiurile unei societăți, o unitate complexă cu funcție socială. Se face diferența între contextul explicit, discursiv, livrat în scheme verbale frecvent utilizate și contextul implicit, situațional, gestual; se distinge între contextul total și contexte restrânse, aproape cu același aparat conceptual ca cel utilizat astăzi.

În 1966 apare primul manual de psihologie socială (Ralea și Herseni, 1966), după două decenii în care această disciplină nu a găsit spațiu de manifestare și de recunoaștere instituțională. Dacă îl evaluăm cu o grilă actuală, acest manual plătește greu tribut dogmatismului timpului; el pare astăzi de neutilizat. Cei doi autori erau nume de referință, publicaseră lucrări semnificative înainte de război, erau cei mai calificați să deschidă acest drum. Dar ambii trebuiau să-și dovedească loialitatea și încrederea ce li s-a acordat. Mihai Ralea avusese opțiuni de stânga, scrisese lucrări cărora nu li se putea imputa că ar leza sensibilitățile ideologiei noii puteri, dar făcuse parte dintr-un partid, național-țărănesc, ce fusese desființat, iar liderii săi erau încarcerati sau izolați; Traian Herseni făcuse politică militantă de dreapta, apoi un număr de ani de detenție și era reintegrat recent. Din cele aproape 400 de pagini ale manualului, mai mult de jumătate tratau bazele marxist-leniniste ale psihologiei sociale și amendau „pozițiile idealiste” ale reprezentanților acestei discipline. Iată câteva exemple: G. Tarde îi acorda numai individului putere de creație și nu admitea că societățile au capacitate creatoare; de pe pozițiile unui individualism burghez, Sighele și Le Bon nu recunoșteau multimilor decât însușiri distructive; psihologismul lui Moreno înseamnă o negare a societății; teoria acțiunii a lui T. Parsons ignora, de fapt, acțiunile colective etc. Aproape jumătate din manual tratează însă problemele de bază ale psihologiei sociale (relațiile interpersonale, psihologia colectivităților,

psihologia culturii), iar cititorii (studenți, tineri cercetători care nu aveau alte surse de informare) puteau lua cunoștință de cele mai relevante puncte de vedere, de la „interpsihologia” lui Dumas la „psihologia socială burgheză a întreprinderii”, reprezentată de cercetările grupului lui Elton Mayo. În maniera aceasta de analiză, sociometria este taxată drept o tehnică pur descriptivă, psihologia dinamică introduce o eroare gravă în psihologie, pentru că nu ține seama de poziția de clasă a subiecților care pot stăpâni și transforma situațiile în funcție de orientarea lor ideologică, iar relațiile interpersonale nu pot fi studiate corect de psihologia socială burgheză, ci doar de o psihologie socială „înaintată”, ce poate explica în mod științific faptele, perspectiva pe care n-o poate avea decât o psihologie socială fundată marxist-leninist. Pentru a critica teoriile „burgheze” în psihologia socială, ele trebuiau prezentate și astfel un public care nu avea acces la asemenea informații putea descoperi, degajând balastul, ce se întâmpla în lumea de dincolo de Cortina de Fier. Chiar și cei mai puțin experimentați cititori știau să opereze cu această grilă de lectură. Important este că se crease o breșă, se instituționalizase un domeniu care nu se putuse manifesta până atunci. Se puteau, de acum, întreprinde cercetări, se puteau publica cărți. Și acest lucru n-a întârziat.

Au început să fie valorificate tradițiile cercetării românești în sociologie și psihologia socială, au primit dreptul de a publica unii dintre intelectualii interziși anterior, au fost autorizate unele tipuri de anchete sociale, s-au reînființat facultățile de sociologie și psihologie în universitățile din București, Iași și Cluj. Intervalul a fost scurt, de un deceniu, aproximativ între 1965 și 1976, dar această perioadă a redeschis interesul pentru cunoaștere și cercetare. În 1984 Ana Tucicov-Bogdan și Nicolae Radu folosesc termeni ca *revirement* și *înflorire*

pentru a caracteriza această etapă. La un prim simpozion de sociologie (1969), dintre cele 70 de lucrări selectate, 23 aveau teme de psihologie socială (analiza conceptelor de *status* și *rol*, analiza profilului conducătorului de întreprindere, metode de cercetare a grupurilor școlare). Între anii 1966 și 1971 au loc trei conferințe naționale de psihologie, iar psihologia socială ocupă acum un loc distinct, alături de celelalte ramuri. Comunicările prezentate abordau teme ca : relația dintre structură și funcție în întreprindere, schimbările din ceremonialul comportamental al muncitorilor, funcțiile timpului liber la tinerii muncitori, opinia publică în întreprindere, stilul de conducere în uzină, relația opinie-comportament în situația de muncă, integrarea profesională a muncitorilor proveniți din mediul rural, fluctuația angajaților într-o uzină chimică, comportamentul de muncă al maistrului etc. Nu este greu de observat, erau încurajate cercetările asupra muncii și mediului muncitoresc, valori emblematice ale societății socialiste. Tema preferată, determinată de „instaurarea noilor relații sociale, definite de orânduirea socialistă” (Roșca și Bejat, 1976), era cea a superiorității valorilor colective față de cele individuale, atenția cercetătorilor fiind îndreptată îndeosebi spre „problemele grupei de muncă, ale relațiilor psihologice în colectiv, ale motivației pentru muncă”. Se încearcă unele comparații între teoria grupului și cea a colectivului (în paradigma Makarenko), subliniindu-se ascendența individului format „în și prin” colectiv, capacitatea sa de a se angaja în atingerea scopurilor comune, a „valorilor superioare”. Dar faptul că asemenea cercetări erau autorizate și se desfășurau constituie un pas pozitiv.

Se acumulase deja experiență, se puteau întreprinde bilanțuri și proiecta strategii de evoluție. O anchetă asupra statutului psihologiei sociale, din 1973, se prezintă la o

nouă lectură cu o notă de modernitate de neconceput cu câțiva ani înainte. Participanții la această dezbatere publică, titularii cursurilor de psihologie socială de la cele trei mari universități și cercetători care publicaseră lucrări în domeniu, au intervenții ce dovedesc ruperea de curentul ideologizant dominant, dorința de a se articula tipurilor de abordări și cercetări care se desfășurau în lumea liberă. Se invocă dezbaterile asupra celor două psihologii sociale, cultivate de psihologi și sociologi, și a nevoii abolirii frontierelor (T. Herseni), se face aluzie la o „dramă” a acestei științe, pentru a se insista asupra legitimității cercetărilor în psihologia socială (A. Mișu), se solicită, fără inhibiții, construirea unor proiecte de cercetare „în vederea transformării, modificării realității studiate” (C. Mamali) și orientarea spre „intervenție”, în scopul „schimbării”, se propun chiar strategii organizatorice, „crearea unui cadru oficial care să instituționalizeze psihologia socială și titlul de psihosociolog” (A. Neculau). Toți participanții la discuție insistă asupra nevoii de a intensifica implicarea psihologiei sociale în ameliorarea relațiilor umane din organizații, pledoarie deloc inocentă, competența psihosociologului urmând să înlocuiască directiva ideologică și decizia politică.

Grupul ocupă curând locul central în planurile de cercetare, se publică lucrări de sinteză despre grup (Mișu, 1970), se întreprind cercetări și apar mai multe cărți despre grupurile școlare (Zlate, 1972 ; Radu *et al.*, 1974 ; Nicola, 1974) și industriale (Dan-Spânou, 1971 ; Herseni, 1973b). Grupurile școlare sunt tratate ca mici colective capabile să asigure integrarea socială (temă privilegiată în epocă) a tineretului, se evidențiază calitățile pozitive care sudează colectivul de elevi, se inițiază proiecte de „conștientizare” a rolului relațiilor interpersonale, se încurajează orientarea spre valori colective (cooperare și recunoaștere

socială). Lucrările publicate în deceniul 1972-1982 propun următoarele teme de cercetare în domeniul grupurilor școlare : structura, funcțiile și procesele de grup ; grupul ca mediu de cooperare și de formare a personalității dezirabile ; metode de cercetare a acestor tipuri de grup ; organizațiile prin care se asigură educația copiilor în spiritul valorilor colective (Radu și Neculau, 1984). După mai multe acumulări, se elaborează un model de abordare a școlii ca organizație și a clasei ca sistem normativ care distribuie roluri, diferențiază actorii și-i antrenează pentru *status*-uri de adult (Neculau, 1983 ; Neculau și Zlate, 1983). Grupurile de muncă ocupă un loc privilegiat în preocupările cercetătorilor : se studiază viața socială a întreprinderii, relațiile interpersonale în grupul de muncă și moralul colectiv (Dan-Spânoiu) sau colectivul de muncă drept factor al randamentului, generator de atitudini și furnizor de prestigiu. Traian Herseni, inspiratorul și organizatorul acestor tipuri de cercetări, avea o concepție modernă despre întreprindere (organizație modernă care poate experimenta diferite modele de organizare și conducere), încuraja cercetări asupra „psihosociologiei cointeresării”, sancțiunilor premiale sau formării conducătorilor pentru „munca cu oamenii” și propunea un cod de comportare în întreprindere în funcție de „valorile dominante” (activismul, optimismul, egalitarismul, pragmatismul). El organizează și primul laborator uzinal de psihosociologie, la Combinatul Chimic Făgăraș. Acesta funcționa ca un centru de „inginerie socială”, ca un instrument de diagnostic al problemelor socioumane, investigând atitudinile și opiniile din întreprindere, rolul psihosocial al maestrului, dirijând selecția și formarea personalului.

Cercetările asupra grupurilor școlare și de muncă se extind, se întreprind cercetări asupra eficienței grupului (în raport cu indivizii izolați) și a creativității de grup,

se evidențiază influența unor variabile ca natura sarcinii sau structura de comunicare în creșterea performanței, se întreprind mai multe cercetări utilizându-se tehnicile sociometrice, observarea monografică sau experimentul educativ (Roșca și Bejat, 1976), se elaborează un model teoretic al intercunoașterii (Mamali, 1974) și un „model de abordare” a liderului în context social, în funcție de caracteristicile organizației, natura grupului și situația concretă (Neculau, 1977). Paralel cu asemenea tipuri de cercetări, în acord cu ceea ce se întâmpla în țările din Vest, deși într-un ușor decalaj de timp, se desfășurau și cercetări inspirate de specificul contextului social, cercetări cu un pronunțat caracter politic și ideologic : asupra nivelului psihosocial al conștiinței sociale, asupra opiniei publice în socialism, a psihosociologiei propagandei și a limbajului „acțiunii de convingere”, precum și a „mobilizării maselor” (Mureșan, 1984). O temă de cercetare încurajată era cea a „integrării” sociale și profesionale a tineretului, propulsată de un fost sociolog, ajuns activist și ideolog de partid, Miron Constantinescu. O trecere în revistă realizată în 1984 consemnează variații la această temă obsedantă a alinierii : adaptarea elevilor la valorile socialiste, integrarea muncitorilor și a studenților, formarea unor atitudini pozitive față de realitatea socialistă. Se creează chiar un Centru de cercetări pentru problemele tineretului, în încercarea de a se găsi căi eficiente de integrare. Cercetătorii angajați aici își depășesc însă condiția, unii dezvoltă strategii independente și devin voci proeminente.

În același timp, se dezvoltă și reflecția metodologică, se proiectează și se întreprind cercetări de anvergură asupra unor zone industriale (Herseni, 1970) sau asupra întreprinderii ca model de dezvoltare umană (Zamfir, 1980). În cercetările de la Boldești (Herseni, 1969a) se abordează o

comunitate în schimbare ca o totalitate aflată în criză, cercetătorii participă la viața localității, încercând să înregistreze tot ceea ce se întâmplă, utilizând ca metode observația, convorbirea, „metoda participării”, metoda genealogică, cartografierea localității – totul într-o „orchestrație” inspirată de cercetările interbelice ale Școlii Gusti. Unii cercetători sunt preocupați de elaborarea și utilizarea corectă a instrumentelor de cercetare; apar primele lucrări despre chestionar și experimentul psihosociologic (Chelcea, 1982). Evaluând progresele realizate în dezvoltarea unor modele metodologice, Septimiu Chelcea (1984) insistă asupra unor alternative și a unor „noi direcții” în metodologia cercetărilor psihosociologice românești: analiza secundară a anchetelor și sondajelor, biografia socială.

În același timp cu această eferescență a descoperii noii societăți românești, nu poate fi ignorată o modalitate de a evita referirea la realitatea imediată, manifestată la început ca o nouă încercare de căutare și afirmare a identității unei psihosociologii autohtone. Ne referim la încercările de a căuta reflecție psihosociologică în producțiile folclorice sau în scrierile unor autori premergători afirmării psihologiei sociale, dar care analizau viața socială și instituțiile tradiționale din societatea românească. Această „evadare” avea o anumită semnificație: se refuza o realitate de import, artificială, instaurată prin metode coercitive, inadecvată spiritualității autohtone și se redescopereau valorile și tradițiile autentice de organizare a vieții sociale. Contribuțiile de tipul acesta sunt, de regulă, lecturi în cheie psihosociologică ale tradițiilor de viață și organizare, ale instituțiilor sociale și ale culturii populare. Traian Herseni, de exemplu, publica o monografie (1977) despre un club de inițiere – „ceata feciorilor”, o organizație tradițională de formare a tinerilor pentru viața de adult, prin

cultivarea unor valori ca întraajutorarea, solidarizarea, încrederea. Analiza unor instituții de cooperare, care reglează consensual relațiile din comunitate (grupuri, asociații, vecinătate, cluburi), prilejuiește evidențierea unei culturi normative superioare, ce se sustrage controlului oficial (Neculau, 1989a). O evaluare a acestei direcții de cercetare (Radu și Neculau, 1984) consemnează următoarele „profiteri” pentru psihosociologia românească: a) demonstrează faptul că asemenea observații și reflecții, rod al gândirii sociale autohtone, născute într-un context specific, ilustrează o spiritualitate bogată, complexă, rădăcini care nu se pot ancora de instituțiile create recent; b) o astfel de acțiune de recuperare ar delimita caracteristici psihosociologice specifice, într-un profil psihologic al poporului român; c) identificându-se anumite valori în societatea tradițională, s-ar putea explica preferința pentru anumite teme de cercetare – de exemplu, pentru comunitățile de muncă în satul modern sau din mediul industrial, precum și pentru grupurile de navetiști sau cele de distracție (Radu, 1984).

O disciplină periculoasă – afacerea „meditația transcendentală”

La numai câțiva ani de la autorizarea formării specialiștilor în psihologie și în sociologie (numai la Universitatea din Iași exista o filieră de formare cu dublă specializare, sociologie-psihologie), studenții, dar și unii dintre profesori au început să manifeste independență de gândire, să organizeze dezbateri critice, să se abată de la „linia” trasată. În același mod se manifestau și cercetătorii.

Anchetele sociale, deși riguros controlate, au devenit însă, în scurt timp, supărătoare pentru putere, iar disciplinele

respective – indezirabile. Acești „critici” agasați trebuiau deci să dispară. Pentru început, secțiile respective nu au mai primit „cifra de școlarizare”, adică nu mai aveau dreptul să înmatriculeze studenți în primul an de studiu. Studenții din anii mai mari au fost obligați să se integreze în secțiile de filosofie și istorie, puternic ideologizate, deși începuseră, prin examen de admitere, ca psihologi sau sociologi. (Până în 1990 nu a mai fost autorizată formarea în aceste domenii.) Apoi, în primăvara lui 1982, a explodat bomba „meditației transcendente”, motiv pentru desființarea Institutului de Cercetări Psihologice și Pedagogice. A fost o „afacere” tipică pentru regimurile dictatoriale, mult comentată în curcurele intelectuale din România și în presa occidentală. O reprimare manipulată, asemănătoare înscenărilor staliniste împotriva pedagogiei, „demascată” ca „pseudoștiință”, în 1936. În România, secretele „afacerii MT” au fost dezvăluite, nu în întregime, imediat după explozia din 1989 (Neculau, 1992).

Două instituții separate se ocupau de studiul și de formarea individului: Institutul de psihologie, patronat de Academie, și Institutul de Științe Pedagogice, dirijat de Ministerul Educației și Învățământului. Pentru început, au fost disponibilizați unii cercetători din cele două institute, invocându-se dificultăți financiare. Apoi cele două institute au fost reunite într-unul singur, cu o conducere unică, personalul fiind, din nou, drastic redus. În 1979, Institutul primește „sarcina” de a include în planul de cercetări o tehnică de relaxare numită „meditația transcendentă” (MT) – nouitate pentru cercetătorii români –, propusă Consiliului Național al Științei și Tehnologiei (dirijat de Elena Ceaușescu) de reprezentantul Universității Meru din Elveția, N. Stoian, un român stabilit în această țară. Studiind rapoartele și informațiile despre rezultatele obținute până

atunci de această tehnică, doi specialiști în terapii de relaxare, sugestologie și psihofiziologie din Institut, Vladimir Gheorghiu și Ioan Ciofu, întocmesc un referat către CNST în care separă clar aspectele de conținut ale tehnicii de forma utilizată (un limbaj mistico-religios, vizibil în concepțiile utilizate, în termenii vehiculați), recomandând circumspecție, verificare practică pe un colectiv restrâns de cercetători, pentru a se degaja aspectele raționale, fezabile (să nu uităm, era în plină epocă de construire a „societății socialiste multilateral dezvoltate”). În urma acestui referat, proiectul părea abandonat.

În 1981 însă, MEI „trasează sarcina” Institutului să organizeze o expertiză a tehnicii MT. Experimentați, responsabili din MEI intuiesc pericolul și înaintează conducerii ministerului un referat negativ, cerând anularea experimentului. O dispoziție de „sus” (de unde?) impunea însă începerea experimentului cu câțiva cercetători din Institut și cu oameni de cultură din afara lui. Prelegerea instructorului N. Stoian (nesatisfăcătoare, după părerea cercetătorilor) și experimentul în sine durează doar cinci zile. Apoi, se întocmește un raport preliminar în care se formulează anumite rețineri cu privire la ritualul utilizat de instructor, propunându-se înlocuirea acestuia. Experimentul este întrerupt. La câteva luni însă, în revista *Pentru Patrie*, editată de Ministerul Afacerilor Interne, apar o serie de articole în care se dezvăluie că la Institutul de psihologie, sub masca unui experiment științific, se desfășoară o propagandă subversivă pentru un „guvern mondial al păcii și înțelegerii universale” (păcat capital pentru un stat național), participanții depunând un „jurământ” pentru păstrarea secretului (de fapt, o fișă anamnezică obișnuită, prin care cercetătorii-participanți se obligau să nu divulge rezultatele înainte de finalizarea experimentului). Opinia publică era pre-

gătită pentru a afla despre un complot, despre cercetători aparținând unei puteri oculte, antistatale. Însuși Ceaușescu hotărâște răfuiala: toți cei care au venit în contact cu MT (ignorând sarcina primită) vor fi sancționați! În ședința de partid în care trebuia să se administreze sancțiuni, cercetătorii fac însă front comun, pledoariile lor acuzând dogmatismul, intoleranța, atacul împotriva științei psihologiei, asemănătoare celor împotriva ciberneticii în deceniul cinci. La aflarea acestui afront, cuplul Ceușescu hotărâște să ia măsuri drastice. Se încep preparativele. Se lansează întâi zvonul (zvonul, o armă atât de utilizată în Est) că „transcendentalii” sunt niște „sectanți” periculoși care umblă prin instituția lor îmbrăcați în giulgiuri albe, cu lumânări în mână. Ba unii umblă și pe străzi, noaptea, echipați astfel! În acest timp, fiecare cercetător este „prelucrat” pentru a avea o atitudine „partinică” la noua ședință care se pregătea. Și totul a decurs conform „liniei trasate de partid”: mai întâi, organizația de partid a fost desființată și unii membri excluși. Apoi a fost desființat Institutul, cercetătorii au fost deposedați de titluri și orientați către munci necalificate. Curios este că referatul Institutului, prin care se analiza critic tehnica MT, a dispărut din arhivele CNST și MEI. El a fost publicat în revista 22 (nr. 29/1992), după o copie aflată la unul din cei doi autori. Efectele asupra celor implicați au fost dezastruoase: funcționarul din minister care a coordonat începerea experimentului, dezavuat și părăsit de toți, face un stop cardiac, directorul adjunct al Institutului, pedagog și el, are, la rândul său, aceeași soartă. Mai mulți cercetători, cu doctorate și specializări în Uniunea Sovietică și SUA, autori de tratate și monografii, nume de referință în psihologia românească, sunt trimiși să lucreze ca muncitori necalificați în fabrici, pentru a fi astfel reeducați. Toți pierd dreptul la semnătură. După un timp,

după caz, încep să primească posturi mai potrivite cu pregătirea lor: bibliotecari, secretare, funcționari sau chiar sociologi în întreprinderi (având calificarea de psihologi). „Fiind mai tânără”, declara o cercetătoare, „eu am pierdut doar zece ani de muncă”. Cei mai mulți au rămas în afara profesiei până la schimbarea din 1989.

O știre lansată de presă, în martie 1992, aduce un element nou la acest dosar încă neelucidat: un securist român infiltrat la BBC. Nimeni altul decât... N. Stoian, cel ce orchestrase întreaga punere în scenă a MT. Afacerea MT, crede Ioan Ciofu, unul din cei doi autori ai celebrului referat, a fost o manevră abilă pentru a desființa o instituție care devenise „indezirabilă”. Știința noastră a fost astfel lovită, încât nici măcar cuvântul *psihologie* nu mai putea fi rostit, nici o carte care să conțină acest cuvânt în titlu nu mai putea fi publicată. (Autorul textului de față a publicat, în 1989, un volum de studii de psihologie socială, camuflat, cu consimțământul editurii, la secția eseuri, sub un titlu inofensiv, *A trăi printre oameni*. Studiile abordau probleme ca: personalitatea – o „construcție” socială; stilul persoanei; intervenție, schimbare, formare; grupul – mediu și mijloc de formare a personalității; dinamica grupului; rol-status; personalitatea liderului.) Psihosociologia devenise periculoasă și trebuia să fie pusă între paranteze.

Reconstrucția psihologiei sociale după 1989

O strategie a schimbării

Căderea regimului Ceaușescu, în decembrie 1989, a renăscut speranțele. O evaluare a prejudiciilor aduse întregii psihologii românești s-a soldat însă cu o constatare deloc încurajatoare. Într-un editorial

asumat de comitetul de redacție al *Revistei de psihologie* (1990), se înregistrau pierderile: eliminarea psihologiei din nomenclatorul de profesioniști, suprimarea specializării în psihologie și refuzarea diplomei în acest domeniu, interzicerea folosirii cuvântului care denumește această profesie în documentele oficiale, desființarea Institutului de cercetări, suspendarea relațiilor de cooperare internațională ale Asociației Psihologilor. Cercetările psihologice i se substituise dirijarea ideologică, formarea personalității umane fusese deviată spre un model de individ supus, duplicitar, intolerant, lipsit de aspirații spirituale, alienat (Golu, 1990). Strategia schimbării a avut, pentru început, un program minimal. Nu existau modele, resurse, contacte, programe de recuperare. Există doar o aspirație difuză spre (re)construcție. De aceea, procesul de refacere s-a dovedit a fi deosebit de dificil. Cei ce și-au asumat această sarcină, puținii psihologi care supraviețuiseră în cele trei universități, precum și cercetătorii recuperați și-au propus, pentru început, reorganizarea structurilor anterioare și redobândirea statutului de psiholog. A fost mai întâi reînființat Institutul de psihologie (cu un sector de psihologie socială), apoi redeschisă formarea în psihologie, relansată Asociația Psihologilor și revista acesteia. Operația cea mai dificilă a fost recrutarea cadrelor de profesori și cercetători, în condițiile în care nu mai fuseseră formați noi specialiști de peste un deceniu, iar mulți dintre cei ce au activat în acest câmp se descalficaseră. Primele celule refăcute se confruntau însă cu dificultăți enorme: lipsa condițiilor minimale de lucru, absența unor instrumente valide și a literaturii din biblioteci. Climatului începutului poate fi definit ca ambiguu: entuziasm și demoralizare, dorința de a ieși din izolare și teama de contacte inconfortabile. A început atunci, în cele trei universități, o cursă disperată pentru crearea unor condiții minime de lucru:

elaborarea unor manuale de bază și/sau traducerea altora, adaptarea unor instrumente de cercetare, stabilirea unor relații de cooperare cu laboratoare și colegi din Europa de Vest sau din SUA. În mod tacit, s-a convenit asupra dezvoltării câmpurilor de cercetare în cele trei centre de formare, în funcție de tradiție și de disponibilitățile prezente. La Iași s-a optat pentru dezvoltarea psihologiei sociale. Prima generație de tineri diplomați în psihologie a pătruns pe piața forței de muncă în 1995.

În 1990, se organizează primele manifestări publice ale noului sector de psihologie socială din Institutul de psihologie al Academiei Române: seminarul despre schimbarea atitudinală (5 aprilie) și colochiul cu o temă extrem de actuală, *influență socială și manipulare comportamentală* (29 noiembrie). Sunt prezentate comunicări în care se dezbate concepte și se prezintă rezultatele unor cercetări asupra unor teme interzise până nu demult: manipulare, influență, schimbare, persuasiune, control social, violență. Unele dintre aceste comunicări sunt publicate într-un număr tematic al *Revistei de psihologie* (1992, 1). Primul manual de psihologie socială apare la Cluj-Napoca, sub redacția profesorului Ioan Radu (1994), cel care putea asigura legătura între vechiul centru de cercetări și noile cerințe. Apar în acest manual teme care nu figuraseră niciodată în alte manuale românești: imaginea de sine și percepția socială, fenomenul atribuirii, relațiile de afiliere, comportamentul prosocial și anti-social. Al doilea manual este publicat la Iași și constituie rezultatul unei prime cooperări cu colegi din mai multe țări europene. Proiectul a fost sugerat de Serge Moscovici și elaborat împreună cu W. Doise și Pierre De Visscher, beneficiind de colaborarea celor menționați și a altora: A. Clemance, Jean-Claude Deschamps, Jean Dubost, Véronique Guenne, F. Lorenzi-Cioldi,

J. Masonneuve, G. Mugny, A. Palmonari, J.A. Perez, alături de psihosociologi români de la Iași și București. *Psihologie socială. Aspecte contemporane* (1996), un volum de aproape 500 de pagini, îi familiarizează pe studenții români cu principalele teme care se întâlnesc în orice manual occidental, cele mai multe pentru prima oară într-un manual românesc (reprezentări sociale, memorie socială, dezvoltarea social-cognitivă, influență socială, intervenția psihosocială), și este curând utilizat în toate universitățile din România, ajungându-se la mai multe tiraje, în total peste 250 000 de exemplare în opt ani. În 2003, apare un nou manual, pentru studenții începători, producție exclusiv românească, realizat după standardele manualelor occidentale.

Constatându-se lipsa acută de lucrări în biblioteci și dificultatea achiziționării unor manuale de bază din Vest, se inițiază un program intens de traduceri sau de editare a unor volume tematice, pentru a pune la dispoziția studenților români informații recente pentru cele mai importante teme. Editura Polirom din Iași își asumă sarcina de a publica două colecții de psihologie (*Collegium. Psihologie și Psihologie aplicată* – coordonator A. Neculau), majoritatea titlurilor fiind repartizate psihologiei sociale. Se traduce și se utilizează intens cunoscutul manual de psihologie socială experimentală semnat de W. Doise, J.-C. Deschamps și G. Mugny, apoi *Psychologie sociale expérimentale* (Ewa Drozda-Senkowska) și manualul de psihologia comunității de B. Zani și A. Palmonari; dar și lucrări de sinteză care acoperă teme importante în curricula de psihologie socială: *Psychologie sociale des relations à autrui* (coordonator S. Moscovici), *Stéréotypes, discrimination et relations intergroupes* (R.Y. Bourhis, J.-P. Leyens), *Psychologie sociale et développement cognitif* (W. Doise și G. Mugny),

L'âge des foules (S. Moscovici), *Sur la connaissance des masses* (M.-L. Rouquette), *Crises. Approche psychosociale clinique* (J. Barus-Michel, F. Giust-Desprairies și L. Ridel), *Connaître et juger autrui : une introduction à la cognition sociale* (V. Yzerbyt și G. Schadron), *Conduites perverses en groupe* (A. Sirota), *Le groupe, espace analytique* (J.C. Rouchy), *Meaningful Relationship. Talking, Sense, and Relating* (S. Duck), *Dialogicality and Social Representations* (I. Markova). O strategie este aceea a alcătuirii unor volume de texte alese pentru a oferi informația de bază în unele domenii deficitare: *Reprezentările sociale* (A. Neculau), *Dinamica grupului* (P. De Visscher și A. Neculau), *Analiză și intervenție în grupuri și organizații* (A. Neculau), *Psihosociologia rezolvării conflictului* (A. Stoica-Constantin și A. Neculau). Unele dintre aceste volume reunesc lucrările unor colocvii internaționale care au avut loc la Iași: *Minoritari, marginali, excluși* (A. Neculau și G. Ferréol), *Câmpul universitar și actorii săi* (A. Neculau), *Psihosociologia schimbării* (A. Neculau și G. Ferréol), *Aspecte sociale ale sărăciei* (A. Neculau și G. Ferréol), *Noi și Europa* (A. Neculau), *Violența. Aspecte psihosociale* (G. Ferréol și A. Neculau). La o editură mai mică se publică antologii pentru studenți: *Influența socială* (J.A. Perez și Șt. Boncu), *Cogniție socială* (R.B. Sanitioso, M. Brown și O. Lungu), *Comunicarea în câmpul social* (L.M. Iacob, B. Balan și Șt. Boncu), *Imagini identitare* (L. Iacob și O. Lungu), *Psihologie și societate* (Șt. Boncu), *Metodologia cercetării în științele sociale* (C. Hăvârneanu), *Reprezentările sociale. Teorie și metodă* (M. Curelaru).

În același timp, apar și lucrări de sinteză ale unor psihosociologi români, cu scopul explicit de a oferi priviri de ansamblu asupra unor teme puțin frecventate, dar și încercări de analiză a noii societăți românești, a

schimbărilor și ezitărilor specifice acestei perioade. Septimiu Chelcea (1994) abordează personalitatea și comunitățile în societatea în tranziție, Alina Mungiu (1995) analizează tehnicile propagandei post-totalitare, Adrian Neculau (1999) propune o grilă de lectură a mecanismelor condiționării sociale, Liviu Chelcea și Puiu Lățea (2000) examinează, fără inhibiții, România profundă în comunism și efectele unor practici sociale, Luminița M. Iacob (2003) cercetează stereotipurile românilor și strategiile lor identitare.

Programe europene

Soluția relansării a fost accesul la programele Uniunii Europene. Acestea au deschis calea către fonduri, schimburi interuniversitare, achiziții de cărți și echipamente. Fiecare dintre cele trei universități care formează psihologi a beneficiat și fructificat această șansă. Potrivit orientării inițiale, la Iași s-a debutat cu un proiect Tempus având ca obiectiv dezvoltarea psihologiei sociale: *Ouverture de la formation en psychologie vers le champ social (1995-1998)*. Obiectivul proiectului: reînnoirea formației universitare în domeniul psihologiei sociale, pentru a le oferi studenților români cunoștințele, metodele de cercetare și de practică și strategiile de intervenție în organizații (întreprinderi, instituții publice, spitale, școli, centre pentru copii și adolescenți abandonați, asociații de voluntari) de care au nevoie. La acest proiect s-a colaborat cu laboratoarele de psihologie socială de la Universitățile Paris X – Nanterre, Paris VI, Liège, Valencia, Versailles și altele. Au ținut cursuri sau au participat la colocvii și mese rotunde profesori de psihologie socială de la aceste universități, s-au elaborat proiecte de cercetare sau cursuri comune. Această reînnoire a permis stabilirea și întreținerea unor relații regulate între

profesorii și studenții români și colegii lor europeni. S-a putut astfel demara un prim modul DEA intitulat *Psychologie du champ social*. Un al doilea proiect urmărea formarea unor specialiști pentru analiza și intervenția în grupurile sociale defavorizate (1999-2000) și reunea colegi de la universitățile deja invocate, la care s-au mai afiliat colegi din Napoli, Perpignan, Chambéry. Au fost formați, prin cursuri și stagii practice, peste cincizeci de tineri români pentru a fi capabili să se implice și să intervină în sectoare sensibile din câmpul social (copii abandonați, persoane de vârstă a treia în dificultate, șomeri, consumatori de droguri).

Între timp s-a format o echipă capabilă să se angajeze în competiții internaționale de proiecte, s-au dezvoltat competențe de organizare, colaborările s-au extins și s-au diversificat. Dintre mai multe proiecte de tip Socrates sau Leonardo, decupăm doar unul, care prezintă un interes aparte pentru psihosociologia români, realizat în cooperare cu colegi de la universitățile din Perpignan, Valencia și Creta: *Insertion des Tsiganes par la formation et le travail*. S-au întreprins în acest grup două anchete psihosociale, pe populații din cele patru țări, privind identitatea țiganilor și reprezentarea socială a muncii la populația de această etnie. Membri ai laboratorului de psihologie socială de la Iași au fost solicitați să participe la proiecte de cercetare ale LEPS, în cadrul Maison des Sciences de l'Homme. Într-un asemenea grup, cercetându-se reprezentarea socială a sărăciei, alături de colegi de la universitățile din Napoli, Versailles și Mexico, au fost identificate diferențe semnificative în construirea reprezentărilor sociale într-o țară marcată profund de scăderea nivelului de trai în perioada posttotalitară: cei din categoriile defavorizate fac numai atribuiri externe, consideră drept „vinovați” numai statul și economia de tranziție (Neculau și Curelaru,

2003). Participarea la proiectul în curs, *Reprezentarea socială a puterii* (coordonator Ida Galli), a pus în evidență faptul că, într-o țară sărăcită, între dicționarul puterii și utilizarea acestuia există diferențe însemnate; puterea înseamnă mai ales bani și aproape deloc valori și simboluri (Iacob și Neculau, 2002).

Dintre proiectele finanțate de Banca Mondială, prezentăm doar două care au relevanță pentru acest text: *Dezvoltarea psihologiei sociale la Universitatea din Iași și Noi și Europa*. Primul proiect, elaborat și derulat în cooperare cu EHESS (Paris), New School for Social Research (New York) și Universitatea Paris X, a avut ca obiective dezvoltarea laboratorului de psihologie socială ca centru de cercetare, formarea specialiștilor în psihologie socială și consolidarea nucleului de cercetători pentru a aborda teme majore, de interes social, la standarde internaționale, dar inspirate de realitatea socială românească: publicarea unor studii, volume colective și manuale; integrarea acestei instituții într-o rețea europeană; organizarea unor colocvii și mese rotunde cu participare internațională. Al doilea a fost conceput ca o analiză a transformărilor psihosociale care au loc în perioada de tranziție și impactul acestora asupra acceptării sociale a ideii de integrare europeană a României. Cercetătorii au urmărit să identifice ideile și mentalitățile ce devin obstacole în procesul europenizării, modul în care se construiesc imaginile identitare ce frânează acest proces (dinamicile sociocognitive ce favorizează rezistența la schimbare). La al III-lea *Congres Internațional de Psychologie Sociale de Langue Française* (Valencia, 2000), membrii laboratorului din Iași au organizat simpozionul *Intégration et identité dans la Roumanie post-communiste*. Au fost prezentate comunicările: „Mythe de l’Ouest: Représentation sociale de l’Européen” (A. Neculau, I. Dafinoiu, B. Balan,

Șt. Boncu); „Intégration européenne – perception et attitudes des Roumains” (M. Boza, C. Dîrțu și T. Constantin); „Intégration européenne et identité religieuse” (M. Curelaru, D. Nastas și C. Puzdriac); „Les habits de l’empereur: l’impact de l’étiquetage ethnique sur l’évaluation de l’identité” (L. Iacob și O. Lungu).

Dintre mai multe proiecte derulate cu fonduri din partea guvernului român, semnalăm doar unul: *Latența în gândire și practica socială – factori explicativi și principii de intervenție* (A. Neculau, M. Curelaru, D. Nastas și T. Constantin). Această cercetare, ca și altele, a fost inspirată de scena politică și socială românească, ce se caracterizează prin apatie generală, întârziere în adaptarea la situații noi, blocare în scheme sociale de acțiune învățate într-un alt context social-politic. Au fost identificate trei teme sociale care blochează reacțiile cognitive, atitudinale și comportamentale ale actorilor sociali aflați în câmpuri sociale în schimbare: privatizarea, pluripartitismul, corupția.

Construcții instituționale: masterate și școli doctorale, laboratoare, publicații

Am evocat deja organizarea, pentru prima oară în România, a unui DEA de psihologie socială. Curricula reunea discipline de frontieră, răspunzând în bună parte nevoilor de a forma specialiști pentru analiza câmpului social într-o societate în tranziție, ca cea românească: analiza câmpului social și a organizațiilor, reprezentările sociale, dinamica grupului, comunicarea în câmpul social, context și identitate culturală, interfața individ – câmp social. Din 2002, formarea postuniversitară, în România, s-a transformat în masterat, cu o durată de formare de trei semestre. La Iași s-au înființat două asemenea filiere: *Relații umane și*

comunicare și Analiză și intervenție în grupuri și organizații.

Astfel s-a continuat, în același spirit, cu studenții de la aceste module, tradiția colaborărilor externe și a schimburilor inter-universitare, s-au demarat cercetări asupra câmpului social românesc, au fost antrenate studenții în proiecte de cercetare sau de dezvoltare universitară. S-au produs, de asemenea, schimbări esențiale la nivelul programei de învățământ. Primul modul, *Relații umane și comunicare*, cuprinde acum, în cadrul programei de învățământ, următoarele cursuri și seminarii: relații interpersonale, psihologia comunicării, metode calitative în științele socioumane, influența socială, hermeneutica – scenarii de interpretare, personalitatea – o perspectivă psihosocială, construcția socială a identității, memorie socială și uitare, percepții și relații între grupuri, dinamica grupului, forme de comunicare, psihosociologia rezolvării conflictelor, tehnici de expresie și de dezvoltare personală, psihologia comunicării media. Al doilea modul, *Analiză și intervenție în grupuri și organizații*, cuprinde următoarele materii în *curricula* sa: intervenția psihosocială – teorie și strategie, intervenția socioinstituțională, metode și tehnici de analiză socială, design și evaluare a programelor de intervenție, psihologia acțiunii, resurse umane și strategii de consiliere, analiză și intervenție în cadrul cuplurilor și al familiei, transformări în sânul organizațiilor, grupul ca mijloc de schimbare, psihologia comunității, problematica conflictelor, patologia socialului și reprezentarea socială a grupurilor defavorizate. În ce privește școala doctorală în psihologia socială: directorii de teză din cele trei universități în care se oferă programe de doctorat acceptă uneori și teze din acest domeniu. O orientare exclusiv spre psihologia socială există însă numai la Universitatea din Iași, doctoranzii provenind din toate zonele României. Iată

câteva titluri de teză, susținute în ultimii ani: *Reprezentarea socială a profesiei de psiholog în România*; *Categorizarea multiplă a ținutelor sociale*; *Reprezentări sociale, practici și context*; *Dinamica identității sociale în contextul relațiilor între grupuri*; *Aspecte ale relațiilor între memoria autobiografică și percepția de sine*; *Personalitatea totalitară – un profil psihosociologic*; *Reprezentări sociale ale emigranților*; *Studiul schimbărilor organizaționale și percepția lor socială.*

Lipsite de spații și echipamente, marginalizate, izolate și demoralizate, grupurile de psihologi au demarat, imediat după schimbarea de regim, programe de dobândire a unor noi identități. Au apărut astfel laboratoarele de cercetări, după model occidental. Organizarea Laboratorului „Psihologia câmpului social” a marcat orientarea la Iași către dezvoltarea psihologiei sociale. Laboratorul, în concepția noastră, nu este numai un spațiu amenajat și echipat în vederea asigurării condițiilor satisfăcătoare de muncă pentru membrii săi. El este – totodată – o stare de spirit, un etos al participării, o ideologie. O primă condiție pentru buna funcționare a unui laborator este, desigur, organizarea unui spațiu personalizat, care să poată satisface nevoia de intimitate psihologică a celor ce-l ocupă. Noi am obținut un asemenea spațiu, care a fost amenajat și în care s-au plasat instrumentele de muncă necesare: computere, copiatoare, scanner, bibliotecă și alte utilități indispensabile. Mobilat agreabil, „umanizat”, acest spațiu atrage, provoacă, creează o atmosferă stimulativă. Totodată, chiar înainte de a exista acest spațiu, viața științifică, spirituală a psihosociologilor care formează grupul s-a coagulat și s-a consolidat gradual, prin derularea unor activități, prin elaborarea unor proiecte comune, prin participarea la dezbateri, manifestări științifice și agape colegiale. Încetul cu încetul, s-a creat un spirit de

echipă, un sentiment de *Noi*, o nevoie de a contribui la patrimoniul comun a fiecărui membru. S-au născut astfel și s-au impus standarde de calitate, valori comune, norme morale. Codul acesta de conduită a fost acceptat de către toți, conduita participativă se manifestă prin respectul pentru opiniile și contribuțiile fiecăruia la patrimoniul comun. Toate aceste norme și standarde, pe care le-am descoperit și impus treptat, prin interacțiune și contribuția tuturor, au creat un model referențial, o ideologie.

Pentru a se exprima, un laborator sau un grup de cercetare are nevoie de o publicație proprie. Primul număr al revistei *Psihologia Socială. Buletinul Laboratorului „Psihologia câmpului social”* a apărut în 1998, cu un consiliu științific european, director onorific fiind profesorul Serge Moscovici. Cu două apariții anuale, au ieșit până acum 12 numere, publicându-se peste 80 de studii, în limbile română, franceză și engleză, provenind din spațiul românesc, dar și din Franța, Elveția, Spania, Belgia, Anglia, Italia, Grecia. Programul anunțat la lansarea primului număr propunea: „Scopul nostru este să facem cunoscute cercetările românești în domeniul psihologiei sociale, să stimulăm analiza societății românești din perspectiva disciplinei noastre, să valorificăm cercetările membrilor Laboratorului nostru de psihologie socială. Dar și să facem cunoscute modele de abordare de vârf, personalități, cărți, direcții de cercetare afirmate sau recent impuse în laboratoare sau centre de cercetare similare”.

În loc de concluzii

Recent, Serge Moscovici, într-o evocare a evoluției a Laboratorului European de Psihologie Socială, afiliat la Maison des Sciences de l’Homme, susține că lansarea

și afirmarea științei noastre în Europa, după al doilea război mondial, s-a datorat impulsului inițial dat de colegii americani. Aceștia au organizat două conferințe, la Sorrente și Frascati, între 1963 și 1965, urmate de o alta, gestionată de acum de europeni, la Royaumont, când s-a creat L’Association Européenne de Psychologie Sociale. Aceasta și-a asumat sarcina de a încuraja studiile interdisciplinare și schimbările în Europa și în afară, participarea tuturor la crearea unui model european de formare în psihologia socială. A urmat apoi evoluția pe care o cunoaștem astăzi cu toții. Dar a fost nevoie de acest stimul colegial declanșator.

Prin analogie, dacă analizăm apariția și dezvoltarea psihologiei sociale în România, putem identifica interacțiunea dintre impulsul extern și disponibilitățile interne. Primele manifestări s-au datorat unor tineri care și-au luat doctorate ori s-au specializat în universități sau laboratoare din Franța și Germania și care au aplicat apoi cunoștințele dobândite la analiza societății românești. A urmat o perioadă de declin și stagnare, sub presiunea unei ideologii constrângătoare și a unui context social controlat. După schimbările din 1989 a început o perioadă de recucerire a identității și de consolidare instituțională.

Două sunt tendințele actuale: a) dorința de a reface traiectoria urmată de psihologia socială europeană, repetând experiențele acesteia și ignorând contextul nou, cu specificul său inconfundabil; b) încorporarea paradigmelor și a metodologiei deja validate, dar aplicându-le într-o manieră inovativă, la un context care nu are termeni de comparație în ceea ce a existat în Europa postbelică. Șansa de a fi contemporani acestei schimbări fascinante n-ar trebui ratată.

Bibliografie

- Bejat, M. (1972). *Geneza psihologiei ca știință experimentală în România*. București : Editura Didactică și Pedagogică.
- Bogdan-Tucicov, A., Chelcea, S., Golu, M., Golu, P., Mamali, C. și Pânzaru, P. (1981). *Dicționar de psihologie socială*. București : Editura Științifică și Enciclopedică.
- Chelcea, L. și Lățea, P. (2000). *România profundă în comunism*. București : Editura Nemira.
- Chelcea, S. (1982). *Experimentul în psihosociologie*. București : Editura Științifică.
- Chelcea, S. (1984). Contribuții la dezvoltarea metodei și a tehnicilor de cercetare în psihosociologia românească. În A. Tucicov-Bogdan (coord.). *Psihologia socială în România*. București : Editura Academiei R.S.R.
- Chelcea, S. (1994). *Personalitate și societate în tranziție. Studii de psihologie socială*. București : Societatea Știință și Tehnică.
- Chelcea, S. (2002). *Un secol de cercetări psihosociologice, 1897-1997*. Iași : Editura Polirom.
- Chelcea, S. și Iluș, P. (coord.). (2003). *Enciclopedie de psihosociologie*. București : Editura Economică.
- Chircev, A. (1941). *Psihologia atitudinilor sociale, cu privire specială la români*. Sibiu : Editura Institutului de Psihologie al Universității din Cluj la Sibiu.
- Constantinescu, M. (coord.). (1969). *Integrarea socială a tineretului*. București : Editura Științifică.
- Constantinescu, V. (1995). Studiu introductiv. În D. Drăghicescu. *Din psihologia poporului român*. București : Editura Albatros.
- Cosmovici, A. (2000). Viața universitară în comunism. O perspectivă psihosociologică. *Psihologia Socială*, 5, 159-171.
- Curelaru, M. (2002). La formation post-universitaire en psychologie à Iasi. *Psihologia Socială*, 9, 164-166.
- Cuvillier, A. (1967). *Manuel de sociologie* (vol. 1). Paris : PUF.
- Dan-Spănoiu, G. (1971). *Relațiile umane în grupele de muncă industrială*. București : Editura Academiei R.S.R.
- Drăghicescu, D. (1903). *Le problème du déterminisme social. Déterminisme biologique et déterminisme social*. Paris : Edition de la Grande France.
- Drăghicescu, D. (1904). *Du rôle de l'individu dans le déterminisme social*. Paris : Felix Alcan.
- Drăghicescu, D. (1905). Psihologia socială. *Revista judiciară*. București.
- Drăghicescu, D. (1907). *Din psihologia poporului român*. București : Editura Alcalay.
- Eliade, P. (1982). *Influența franceză asupra spiritului public în România*. București : Editura Univers.
- Golu, M. (1990). Dictatura și personalitatea. *Revista de psihologie*, 2, 105-108.
- Herseni, T. (1960). Premise istorice la critica psihologiei sociale burgheze franceze de astăzi. *Revista de psihologie*, 4.
- Herseni, T. (1969a). Metodologia cercetărilor psihosociologice de la Boldești. *Sociologia militans* (vol. 2). București : Editura Științifică.
- Herseni, T. (1969b). *Psihosociologia organizării întreprinderilor industriale*. București : Editura Academiei R.S.R.
- Herseni, T. (coord.). (1970). *Cercetări de psihosociologie concretă la Boldești*. București : Editura Academiei R.S.R.
- Herseni, T. (1971). Sociologia cogitans. *Sociologia militans. Școala sociologică de la București* (vol. 3, pp. 19-63). București : Editura Științifică.
- Herseni, T. (1973a). *Psihologia lui N. Vaschide*. București : Editura Științifică.
- Herseni, T. (coord.). (1973b). *Psihologia colectivelor de muncă*. București : Editura Academiei R.S.R.
- Herseni, T. (coord.). (1974). *Laboratoarele uzinale de psihosociologie*. București : Editura Științifică.
- Herseni, T. (1979). *Forme străvechi de cultură poporană românească*. Cluj-Napoca : Editura Dacia.
- Herseni, T., Golu, P., Mișu, A., Zlate, M., Mamali, C. și Neculau, A. (1973). Statutul psihologiei sociale. *Sociologia în acțiune* (vol. 2, pp. 407-419). Iași : Editura Universității „Al.I. Cuza”.

- Iacob, L.M. (2003). *Etnopsihologie și imagologie*. Iași: Editura Polirom.
- Mamali, C. (1974). *Inter-cunoaștere*. București: Editura Științifică.
- Mărgineanu, N. (2002). *Mărturii asupra unui veac zbciumat*. București: Editura Fundației Culturale.
- Mihu, A. (1970). *Sociologia americană a grupurilor mici*. București: Editura Politică.
- Momanu, M. (2003). *Epistemologie pedagogică. O analiză epistemologică a paradigmei educaționale a societății totalitare de tip communist* (teză de doctorat în științele educației). Iași, Facultatea de Psihologie și Științele Educației, Universitatea „Al.I. Cuza”.
- Moscovici, S. în dialog cu A. Neculau. (2002). *Urmele timpului. Iluzii românești, confirmări europene*. Iași: Editura Polirom.
- Mungiu, A. (1995). *Românii după '89*. București: Editura Humanitas.
- Mureșan, P. (1984). Psihologia socială în sprijinul muncii de propagandă. Cercetări psihosociologice privind integrarea socială și profesională a tineretului. În A. Tucicov-Bogdan (coord.). *Psihologia socială în România*. București: Editura Academiei R.S.R.
- Neculau, A. (1977). *Liderii în dinamica grupului*. București: Editura Științifică.
- Neculau, A. (1983). *A fi elev*. București: Editura Albatros.
- Neculau A. (1989a). L'institution de la coopération dans le village roumain traditionnel. Une lecture psychosociologique. *Revue roumaine des sciences sociales. Série de psychologie*, 2, 105-120.
- Neculau, A. (1989b). *A trăi printre oameni*. Iași: Editura Junimea.
- Neculau, A. (1992). Les „secrets” de l'Est: le modèle roumain. *Connexions*, 2, 43-56.
- Neculau, A. (ed.). (1996). *Psihologie socială. Aspecte contemporane*. Iași: Editura Polirom.
- Neculau, A. (1998). *Une expérience en vue de reformer l'Université de l'intérieur: le Laboratoire „Psychologie du champ social” de l'Université „Al.I. Cuza” de Iași – étude de cas*. București: Editura Alternative.
- Neculau, A. (1999). *Memoria pierdută. Eseuri de psihosociologia schimbării*. Iași: Editura Polirom.
- Neculau, A. (2003a). „Reeducarea” – un experiment psihosociologic. În G. Ferréol și A. Neculau (eds.). *Violența. Aspecte psihosociale*. Iași: Editura Polirom.
- Neculau, A. (2003b). *Manual de psihologie socială*. Iași: Editura Polirom.
- Neculau, A. și Curelaru, M. (2003). La rappresentazione sociale della povertà. Uno studio realizzato in Romania. În Ida Galli (ed.). *Le dimensioni psicosociali della povertà. Un'analisi cross-culturale*. Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane.
- Neculau, A. și Zlate, M. (1983). Clasa de elevi ca formațiune psihosociologică. *Psihologia educației și dezvoltării*. București: Editura Academiei R.S.R.
- Nicola, I. (1974). *Microsociologia colectivului de elevi*. București: Editura Didactică și Pedagogică.
- Radu, I. (2001). Mai întâi înveți partea de tehnicitate, pe urmă vine rândul intuiției. Interviu cu Adrian Neculau. *Psihologia Socială*, 8, 130-138.
- Radu, N. (1984). Comportamentul de grup și efectele sale în evoluția unor procese sociale din România. În A. Tucicov-Bogdan (coord.). *Psihologia socială în România*. București: Editura Academiei R.S.R.
- Radu, N. et al. (1974). *Teoria grupurilor și cercetarea colectivelor școlare*. București: Editura Didactică și Pedagogică.
- Radu, N. și Neculau, A. (1984). Cercetarea psihosociologică a grupurilor umane. În A. Tucicov-Bogdan (coord.). *Psihologia socială în România*. București: Editura Academiei R.S.R.
- Ralea, M. (1923). *L'idée de révolution dans les doctrines socialistes*. Paris: Rivière.
- Ralea, M. (1931). *Psihologie socială*. Iași.
- Ralea, M. (1938). *Psihologie și viață*. București: Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”.
- Ralea, M. (1946). *Explicarea omului*. București: Editura Cartea Românească.
- Ralea, M. și Hariton, T. (1962). *Sociologia succesului*. București: Editura Științifică.
- Ralea, M. și Herseni, T. (1966). *Introducere în psihologia socială*. București: Editura Științifică.
- Rădulescu-Motru, C. (1910a). *Sufletul neamului nostru. Calități și defecte*. București: Editura Lumen.

- Rădulescu-Motru, C. (1910b). *Psihologia ciocoismului. Psihologia industriaşului*. Bucureşti : Editura Lumen.
- Rădulescu-Motru, C. (1923). *Curs de psihologie*. Bucureşti : Editura Cultura Naţională.
- Rădulescu-Motru, C. (1937). *Psihologia poporului român*. Bucureşti : Societatea Română de Cercetări Psihologice.
- Rădulescu-Motru, C. (1984). *Personalismul energetic şi alte scrieri*. Bucureşti : Editura Eminescu.
- Rădulescu-Motru, C. (1996). *Etnicul românesc*. Bucureşti : Editura Albatros.
- Slama-Cazacu, T. (1959). *Limba şi context*. Bucureşti : Editura Ştiinţifică.
- Ştefănescu-Goangă, F. (1940). *Curs de psihologie socială*. Universitatea din Cluj.
- Ştefănescu-Goangă, F., Roşca, A. şi Cupcea S. (1938). *Adaptarea socială*. Cluj : Editura Institutului de Psihologie al Universităţii.
- Toulouse, E., Vaschide, N. şi Pieron, H. (1904). *Technique de psychologie expérimentale*. Paris : Doin.
- Tucicov-Bogdan, A. (coord.). (1984). *Psihologia socială în România*. Bucureşti : Editura Academiei R.S.R.
- Vaschide, N. (1909). *Essai sur la psychologie de la main*. Paris : Rivière.
- Vaschide, N. (1911). *Le sommeil et les rêves*. Paris : Flammarion
- Zamfir, C. (coord.). (1980). *Dezvoltarea umană a întreprinderii*. Bucureşti : Editura Academiei R.S.R.
- Zlate, M. (1972). *Psihologia socială a grupurilor şcolare*. Bucureşti : Editura Politică.
- * * * (1990). Psihologia românească în anii dictaturii personale. *Revista de psihologie*, 2, 99-103.

Résumé

Le texte qui suit propose un regard sur le contexte où est née et s'est développée la pensée psychosociologique roumaine depuis ses premières réflexions et jusqu'à l'institutionnalisation courante. Il fait l'inventaire des premières manifestations de cette discipline et rappelle les premiers auteurs roumains d'écrits à caractère psychosociologique (Drăghicescu, Rădulescu-Motru, Ştefănescu-Goangă, Ralea), propose les étapes de développement et les critères d'institutionnalisation et présente les premières recherches académiques en psychologie sociale. «L'interlude communiste» est marqué par trois étapes : la négation imposée pendant la période stalinienne, la redécouverte de l'identité ultérieure à 1965 et le gel installé dans les années 80 suite à l'affaire dite de la «méditation transcendante». Une partie importante de cette étude concerne la reconstruction de la psychologie sociale roumaine après les changements de 1989. Ainsi, le texte identifie les stratégies de rémission de la recherche et de la formation, les expériences relatives à l'articulation au flux européen, ainsi que les institutions de la psychologie sociale roumaine : écoles doctorales, laboratoires de psychologie sociale et publications.

Primit la redacţie : august 2004